

Stanisław Fita

Zarys dziejów Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 20, 17-68

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Fita

ZARYS DZIEJÓW TOWARZYSTWA LITERACKIEGO IM. ADAMA MICKIEWICZA

Do spisania historii Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza zabrano się po raz pierwszy w roku 1936 z okazji półwiecza jego działalności. Pracę tę powierzono wówczas Bronisławowi Nadolskiemu. Rozprawa obejmująca trzy arkusze druku została ogłoszona w „Pamiętniku Literackim” w 1936 r. i w osobnej odbitce, wydanej we Lwowie w następnym roku. Rzecz powstała po 50 latach nieprzerwanej działalności Towarzystwa w tym samym mieście, gdy żyli jeszcze niektórzy z jego najstarszych członków. Mimo to autor rozpoczął swoją rozprawę od narzekań na... brak materiałów. „Nawet protokoły posiedzeń Wydziału, zdefektowane za niektóre lata, to znowu fragmentarycznie czy w formie zapisek przechowane, utrudniają należyte wnikięcie i odtworzenie dziejów Towarzystwa.”¹

Jak dalece utrudnione było zgromadzenie materiałów dotyczących nawet tej najmniej odległej przeszłości świadczy takie oto wyznanie Bronisława Nadolskiego, zawarte w liście do redaktora „Pamiętnika Literackiego”, Ludwika Bernackiego z 26 X 1936:

„Bardzo przepraszam, że dopiero dzisiaj daję wiadomość o tym Walnym Zebraniu [...]

Otóż nie ma zaprotokołowanego tego Walnego Zebrania w r. 1934. — Ostatnie w ogóle, jakie odnajduję, jest z r. 1929.

W takich warunkach i mnie trudno składać tę historię Towarzystwa. Co to za niewdzięczna robota, ale ją dopracuję.”²

Po raz drugi pomyślano o opracowaniu dziejów Towarzystwa z okazji 75 rocznicy jego założenia. Wówczas to „Pamiętnik Literacki” (1962, z. 3) poświęcił jubileuszowi specjalny zeszyt, w którym znalazł się zarys historii w czterech artykułach omawiających poszczególne okresy w dziejach Towarzystwa (1886 - 1944, 1946 - 1950, 1950 - 1956, 1957 - 1961)³, sylwetki kilkunastu zasłużonych członków i działaczy, krótkie sprawozdania z działalności Oddziałów terenowych oraz wybór bibliograficzny prac i artykułów o Towarzystwie Literackim z lat 1886 - 1961.

I w tym jubileuszowym zeszycie napotykamy nie jeden raz utyskiwania z powodu braku — lub niedostępności — wielu źródeł, uniemożliwiającego pełne zrekonstruowanie szeregu ważnych epizodów kilkudziesięcioletniej historii. „Luki w materiałach dotyczących Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza, na które już narzekał jego historyk, Bronisław Nadolski, powiększyły się w wyniku wojny do tego stopnia, że dziś właściwie możemy mówić o zataczeniu tych materiałów.”⁴

Po raz trzeci spisuje się dzieje Towarzystwa w przededniu stulecia jego istnienia. Przytoczone głosy ubolewania w sposób wystarczający charakteryzują stan materiałów dotyczących pierwszego zwłaszcza półwiecza, właściwie zaś niemal sześćdziesięciolecia, działalności Towarzystwa. O wiele lepiej przedstawia się zasób źródeł z ostatnich lat czterdziestu: przechowywane w zbiorach Zarządu Głównego protokoły, sprawozdania, korespondencja, afisze itp., dalej — ogłaszane drukiem okresowe sprawozdania z działalności, relacje z sesji naukowych, zjazdów i innych imprez, informacje o pracach Oddziałów w prasie różnych miast i regionów, wreszcie od roku 1966 tomy „Rocznika Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” — wszystko to stanowi podstawę do zrekonstruowania najważniejszych momentów i kierunków działalności, w niedalekiej zaś przyszłości — opracowania szczegółowej kroniki Towarzystwa, które w tym okresie poważnie rozszerzyło i wzbogaciło swoją pracę, powiększając znacznie liczbę członków i angażując rzesze polonistów z różnych ośrodków kraju w realizację swych celów.

Gdy zaś chodzi o okres wcześniejszy, starano się tropić wszelkie ślady działalności naszych poprzedników w notatkach z dawnej prasy, szczególnie lwowskiej, a także w prywatnej korespondencji osób z grona działaczy Towarzystwa przechowywanej w zbiorach bibliotek i archiwów. I w taki sposób obraz zarysowany przez poprzednich dziejopisów można uzupełnić garścią nowych szczegółów lub nieco innych ujęć pewnych spraw i zjawisk oraz ukazać raz jeszcze przebieg jednego z istotnych nurtów polonistycznej tradycji, z trudem nieraz, ale stale kontynuowanej.

I

W drugiej połowie XIX w. powstaje, w Galicji zwłaszcza, cały szereg specjalistycznych towarzystw naukowych, zrzeszających uczonych w celu wspólnego rozstrząsania wyników prowadzonych badań, wymiany myśli i podejmowania zbiorowych inicjatyw naukowych, wydawniczych lub popularyzatorskich. Najstarszym było istniejące w Królestwie Polskim Warszawskie Towarzystwo Lekarskie, założone już w roku 1821, zaś po 1870 zaczęły powstawać lokalne towarzystwa lekarzy w różnych miastach.

W zaborze austriackim najwcześniej, już w 1848 r., powstało Polskie Towarzystwo Prawnicze we Lwowie. Z kolei tworzyły się towarzystwa lekarskie, farmaceutyczne, najpowszechniej zaś było znane i najdłużej przetrwało Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja Kopernika, założone we Lwowie w roku 1874. Pierwsze towarzystwa o profilu humanistycznym powstały dopiero w 1886 r. we Lwowie: w maju — Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, w październiku — Towarzystwo Historyczne⁵.

Przyczyny powstania Towarzystwa Literackiego są jednak bardziej złożone i zostały ukształtowane przez różnego rodzaju czynniki zarówno w kraju, jak i za granicą.

W kraju u źródeł jego powstania znajduje się cały złożony proces recepcji naszej literatury romantycznej, szczególnie twórczości Adama Mickiewicza, uwarunkowany sytuacją narodu pozbawionego własnej państwowości. W tych warunkach rodzi się specyficzny w swym obliczu kult poety, ogniskujący różne poczynania o charakterze politycznym, wyrażający się w rozmaitych inicjatywach, podejmowanych zależnie od okoliczności. Kierunek tym wszystkim poczynaniom nadaje młodzież, zwłaszcza akademicka, dla której Mickiewicz staje się duchowym patronem, wodzem i nauczycielem, wcieleniem najszlachetniejszych dążeń narodu w niewoli. Właśnie w Czytelniach Akademickich w Krakowie i Lwowie powstała inicjatywa organizowania corocznych publicznych obchodów Mickiewiczowskich. W środowisku krakowskich akademików narodził się pomysł uczczenia poety pomnikiem, który doczekał się urzeczywistnienia dopiero pod koniec XIX w. Ośrodkiem kultu Mickiewicza we Lwowie staje się założona w 1867 r. Czytelnia Akademicka, która od 1869 organizuje co roku w listopadzie, w rocznicę śmierci poety, uroczysty obchód w ratuszu lwowskim, otwarty dla szerokiej publiczności. Te wieczory Mickiewiczowskie stały się tradycją i dawały młodzieży okazję do zmanifestowania własnych ideałów i dążeń⁶.

Równocześnie w pracowniach uczonych powstają dzieła naukowe o twórczości naszych romantyków. Te dwa nurty, niezależne od siebie, powinny były — taki był pogląd wielu ówczesnych intelektualistów — rozwijać się równolegle, zaś poważne badania naukowe nad dziełami poety i ich upowszechnienie mogły oprzeć jego kult na podstawach bardziej gruntownych i uchronić od powierzchowności i — skądinąd szlachetnej — tendencyjności. Tak to w całej sprawie doszły do głosu żywotne tendencje epoki: wiecznie młodego, spontanicznego romantyzmu i trzeźwego pozytywizmu dążącego do oparcia wszelkich działań na fundamencie nauki.

Głośno wypowiedane opinie o potrzebie podjęcia systematycznych badań nad życiem i twórczością Mickiewicza, w szczególności zaś — po-

ważnych prac edytorskich nad przygotowaniem krytycznego, realizującego wszelkie wymagania nowoczesnej filologii, wydania dzieł poety, dają się słyszeć z ust przedstawicieli lwowskiego środowiska naukowego i literackiego przy różnych okazjach. I tak, podczas obrad I Zjazdu Literatów i Artystów Polskich w Krakowie, zorganizowanego przez tamtejsze Koło Literacko-Artystyczne we wrześniu 1883 r. ksiądz Jan Siemieński ze Lwowa wygłasza dwa referaty: *O kwestiach spornych, wątpliwych lub mylnie podawanych w życiorysie Adama Mickiewicza* i *O potrzebie nowego poprawnego wydania dzieł Mickiewicza*. Referent zaapelował nawet do Zjazdu o podjęcie stosownych uchwał⁷.

W programie następnego zjazdu literatów i artystów, którego organizację powierzono Kołu Literackiemu we Lwowie, znalazł się referat prezesa Koła, profesora Romana Pilata *O potrzebie krytycznego wydania dzieł Mickiewicza*. Zjazd nie doszedł do skutku „z przyczyn ważnych, od Koła Literackiego niezależnych”⁸. Przytoczone fakty świadczą, że od pewnego czasu ludzi nauki i kultury, szczególnie ze środowiska lwowskiego, nurtuje myśl o potrzebie podjęcia poważnych, systematycznych prac w tym kierunku.

Wreszcie w marcu 1886 r. na łamach lwowskiego „Dziennika Polskiego” ukazuje się artykuł miejscowego polonisty i po trosze poety, Franciszka Konarskiego, *Biblioteka Mickiewiczowska*⁹. Autor uzasadnia w nim potrzebę zorganizowania specjalistycznej biblioteki, która gromadziłaby: 1) wszystkie wydania dzieł Mickiewicza, przekłady, rękopisy utworów; 2) wszelkie prace, artykuły i utwory o Mickiewiczu jak również „dzieła kreślące obraz współczesnych poecie stosunków oraz rzadsze dzieła pisarzy ojczyistych i obcych, których wpływ w działalności jego się objawia”; 3) rękopisy opracowań i wspomnień o poecie.

Ta inicjatywa, o niecałe dwa miesiące wyprzedzająca formalne powołanie do życia Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza, zdaje się być dalekim echem podobnych pomysłów, realizowanych wówczas w innych krajach.

Od kilkudziesięciu lat bowiem w różnych krajach europejskich powstają towarzystwa propagujące dzieła oraz prowadzące badania nad twórczością wybitnych poetów. Do takich należą towarzystwa Szekspirowskie w Anglii i w Niemczech, towarzystwo poświęcone badaniom nad Dantem we Włoszech, niedawno zaś żywszy ruch na tym polu rozpoczął się w Niemczech: od 1880 r. wychodzi tu „Goethe-Jahrbuch”, zaś w maju 1885 r. rozpoczyna działalność Goethe-Gesellschaft z siedzibą w Weimarze, gdzie równocześnie powstaje archiwum Goethego i Schillera gromadzące całą dokumentację do studiów nad ich twórczością oraz kulturą współczesnej im epoki. Wydaje się, a wzmianki w niektórych dokumentach takie przypuszczenie uzasadniają, że te inicjatywy wpłynęły

na ostateczne skryształowanie koncepcji Mickiewiczowskiego Towarzystwa. Jej twórcami są: Józef Tretiak, historyk literatury, autor monografii *Mickiewicz w Wilnie i Kownie. Życie i poezja* (t. I-III, Lwów 1882, 1884) oraz Władysław Bełza, poeta i eseista, kustosz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, zbieracz dokumentów i pamiątek Mickiewiczowskich, autor przyczynków biograficznych oraz *Kroniki potocznej i anegdotycznej z życia Adama Mickiewicza* (Lwów 1884)¹⁰. Udało im się pozyskać dla tej myśli grono poważnych zwolenników, które w wyniku dłuższych rozważań i dyskusji zaproponowało ostateczny kształt Towarzystwa oraz projekt statutu. Inicjatywa, powstała pod koniec 1885 r., dojrzewała przez kilka miesięcy. W toku wstępnych dyskusji zarysowały się dwa stanowiska. Pierwsze, które reprezentowali inicjatorzy i grono miejscowych polonistów, opowiadało się za towarzystwem naukowym, grupującym badaczy i wydawców Mickiewicza. Wyrazicielem drugiego był ks. Jan Siemieński, badacz-amator, szperacz i tropiciel nieznanych szczegółów i dokumentów, przede wszystkim zaś zapalony entuzjasta Mickiewicza i polskiego romantyzmu. Uważał on, że Towarzystwo — obok prac naukowych — winno prowadzić szeroką działalność popularyzatorską; proponował nawet utworzenie „katedry publicznej”, która co miesiąc organizowałaby popularne prelekcje o Mickiewiczu układające się z czasem w cykle czteroletnie¹¹.

Oczywiście bardziej realna okazała się koncepcja założycieli i tak 8 maja 1886 r. w biurze Macierzy Polskiej we Lwowie został spisany i ogłoszony *Akt założenia Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza*:

„W dniu 8 maja 1886 podpisani w liczbie 9 uczestników zebrali się w Pałacu Sejmowym w biurze «Macierzy Polskiej» na zaproszenie pp. dr Józefa Tretiaka i Władysława Bełzy i zawiązali Towarzystwo imienia Adama Mickiewicza, które postawiło sobie za cel:

1. Zbieranie i porządkowanie materiałów odnoszących się do pism i życia tego największego poety naszego, do wszelkich jego stosunków, a wreszcie do całego ruchu umysłowego, którego on był głównym przedstawicielem.

2. Rozjaśnianie tych pism i tego żywota, znaczenia poety dla społeczeństwa, jego stanowiska w literaturze polskiej, jego stosunku do swoich i obcych pisarzy.

3. Rozpowszechnienie dzieł poety i w ogóle krzewienie czci dla niego i jego poezji.

Dan we Lwowie, dnia 8 maja 1886 roku.

Dr Józef Tretiak, Franciszek Konarski, Franciszek Próchnicki, Dr Albert Zipper, Bolesław Czerwiński, Władysław Bełza, Gubrynowicz i Schmidt, Władysław Zawadzki jako członek nadzwyczajny.”¹²

Urządowe zatwierdzenie aktu nastąpiło już w czerwcu, zaś właściwą działalność rozpoczęło Towarzystwo w październiku 1886 r. Pierwszym

prezesem został profesor Roman Pilat, jego zastępcą — ks. Jan Siemieński, którego po kilku miesiącach zastąpił hr. Konstanty Przeździecki, funkcję sekretarza piastował przez szereg lat Władysław Bełza, ponadto członkami pierwszego Wydziału byli: Wilhelm Bruchnalski, Zdzisław Hordyński, Franciszek Konarski i Albert Zipper.

Cele działalności Towarzystwa formułował statut; miały one identyczne brzmienie jak w przytoczonym *Akcie*.

Realizacji tych celów miały służyć: 1) utworzenie biblioteki Mickiewiczowskiej, 2) periodiczne zebrania członków z referatami i dyskusjami, 3) wydawanie „Pamiętnika Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, 4) wydawanie pism poety „lub też popieranie usiłowań innych wydawców w tym kierunku” i 5) organizowanie corocznych obchodów ku czci Mickiewicza „na własną rękę lub wspólnie z innymi stowarzyszeniami”.

Towarzystwo, zabiegając o szersze społeczne poparcie, dążyło jednak do zachowania swego naukowego charakteru, dlatego też członkiem zwyczajnym mógł zostać pracownik na polu historii literatury polskiej, a „przede wszystkim ten, co jest znanym z prac swoich historycznoliterackich odnoszących się do okresu Mickiewicza”. Natomiast szersze zaplecze sympatyków zapewniała Towarzystwu kategoria „członków wspierających”: tu mógł należeć „każdy miłośnik literatury ojczyźnej, jeżeli zobowiąże się do uiszczenia 5 zł rocznej składki lub też jednorazowo wesprze cele Towarzystwa znaczniejszym datkiem”¹³.

W ciągu pierwszych 2 lat istnienia Towarzystwu udało się skupić 36 członków zwyczajnych i 54 wspierających. Do końca XIX w. łączna liczba wszystkich członków nie przekroczyła 170. Wśród członków pierwszej grupy znajdowali się badacze Mickiewicza ze Lwowa, Krakowa, a także z Królestwa Polskiego i zza granicy. Na listach widzimy nazwiska Antoniego Małeckiego i Edwarda Pawłowicza ze Lwowa, Karola Estreichera i Stanisława Tarnowskiego z Krakowa, Piotra Chmielowskiego i Leopolda Méyeta z Warszawy, a także Włodzimierza Spasowicza z Petersburga, Aleksandra Brücknera z Berlina, Władysława Nehringa z Wrocławia, Józefa Kallenbacha z Fryburga szwajcarskiego oraz Władysława Mickiewicza i Marii Goreckiej, Józefa Ignacego Kraszewskiego i Teofila Lenartowicza. Wszyscy ci ludzie, a ściślej znaczna ich większość, wspierali poczynania Towarzystwa, przede wszystkim zaś zasilali swymi pracami „Pamiętnik” oraz wzbogacali darami tworzoną stale bibliotekę Mickiewiczowską.

W pierwszych latach istnienia Towarzystwa pierwszoplanowym zadaniem było wydawanie „Pamiętnika”. Pierwszy tom, na razie objętościowo skromny, ukazał się już w roku 1887, następne, obszerniejsze i bogatsze, wychodziły w rocznych odstępach do 1891 r. Każdy tom przynosił

Fot. 1. Założyciele Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza w roku 1886 (od lewej: Franciszek Konarski, Wilhelm Bruchnalski, Zdzisław Hordyński, Ludwik Finkel, Roman Pilat, Witold Marczewski, Albert Zipper, Władysław Bełza)

Fot. A. Kowalska

kilka rozpraw, dość obfity dział *Miscellanea*, dalej *Korespondencję*, *wspomnienia*, *pamiętki* i wreszcie — dział objętościowo najobszerniejszy — recenzje i sprawozdania, gdzie znajdowały się oceny polskich i obcych wydań tekstów Mickiewicza oraz wszelkich opracowań — od książek naukowych i popularnych do artykułów prasowych i druczków ulotnych. Każdy tom dopełniała nadto bibliografia Mickiewiczowska za rok ubiegły oraz dokumenty i sprawozdania z działalności Towarzystwa.

Zawartość kolejnych tomów wydawnictwa pozwala zauważyć, że w krótkim czasie skupiło się wokół niego grono stałych współpracowników. Rozprawy, których w każdym tomie drukowano niewiele, zamieścili: Roman Pilat, Józef Tretiak, Włodzimierz Spasowicz, Piotr Chmielowski, Władysław Nehring, Stanisław Tarnowski, Józef Kallenbach, Adam Bełcikowski, Wilhelm Bruchnalski, Zdzisław Hordyński i Mikołaj Mazanowski. Natomiast skład zespołu stałych współpracowników najlepiej uwiadczenia działają przyczynków i recenzji: spotykamy tam najczęściej nazwiska Władysława Bełzy, Franciszka Konarskiego, Alberta Zippera, Henryka Kopii, Ludwika Finkla, Bronisława Czarnika, Bronisława Gubrynowicza, Franciszka Krćeka. Niektórzy z nich związali się z Towarzystwem na długie lata.

Drugim kierunkiem działalności było zapoczątkowanie prac nad pełną bibliografią Mickiewiczowską, która miała powstać niezależnie od opracowywanych i corocznie ogłaszanych przez krakowskiego księgarza i wydawcę Maurycego Stankiewicza zestawień bieżących publikacji. W tym celu powołano przy Wydziale Komisję bibliograficzną pod przewodnictwem R. Pilata, z udziałem W. Bruchnalskiego i Z. Hordyńskiego, wokół niej zaś skupiło się grono słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego, które podjęło konkretne prace. W ciągu dwóch lat zespół ten zgromadził ok. 2000 kartek bibliograficznych. Zwrócono się również o pomoc do kolegów z Krakowa i Warszawy. Cała praca, nie najlepiej chyba skoordynowana, nie przynosiła jednak spodziewanych rezultatów i trwała przez wiele lat¹⁴.

Nie zapomniano też o gromadzeniu biblioteki Mickiewiczowskiej, zakupiono nawet w tym celu szafę i sporządzono na niej odpowiedni napis, ale dary napływały powoli, na zakupy zaś brakowało Towarzystwu funduszy. Mimo to na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie w 1894 r. udało się zaprezentować publiczności skromne zbiory Towarzystwa, które dalej powiększały się, a od 1897 r. znalazły fachowego opiekuna w osobie Kornelego Hecka, który je zinwentaryzował i uporządkował¹⁵.

Towarzystwo próbowało również wychodzić na zewnątrz, organizując prelekcje wybitnych uczonych i literatów. W tym celu wystosowano zaproszenia do Henryka Sienkiewicza, Józefa Kotarbińskiego¹⁶ oraz wy-

bitnego historyka literatury, Włodzimierza Spasowicza. Do skutku doszedł tylko ten ostatni odczyt, choć nie obyło się tu bez przykrych incydentów. Gdy mianowicie Spasowicz, przed zamierzonym przyjazdem do Lwowa, wygłaszał odczyty w Krakowie, lwowskie czasopismo „Strażnica Polska” rozpoczęło ostrą kampanię przeciw niemu. Zaatakowano go jako ugodowca i rusofila, „apostoła pozytywizmu i sympatii moskiewskich”. Pewne środowiska lwowskie skierowały nawet do Wydziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza protesty w związku z zaproszeniem tego prelegenta. Towarzystwo jednak postanowiło „nie dać się terroryzować ulicy” i zaproszenie, które w pierwotnie planowanym terminie nie mogło być zrealizowane, ponowiło. Ostatecznie Spasowicz przyjechał do Lwowa dopiero we wrześniu 1889 r. i tu w sali ratusza wobec licznie zebranej publiczności wygłosił swój odczyt o *Konradzie Wallenrodzie*¹⁷.

Wkrótce jednak Towarzystwo postawiło przed sobą najpoważniejsze zadanie, które — jak się okazało — odsunęło na dalszy plan inne formy działalności. W 1888 r. zapoczątkowano prace nad przygotowaniem krytycznej edycji dzieł wszystkich Adama Mickiewicza¹⁸. Prace przygotowawcze trwały kilka lat: opracowano i przedyskutowano koncepcję wydania, nawiązano kontakty ze współpracownikami i wreszcie w 1891 r. rozpoczęto prace nad przygotowaniem do druku pierwszego tomu. Miało to być wzorowe krytyczne wydanie z rozbudowanym aparatem naukowym. Całość obliczono na 12 tomów. Poszczególne tomy miały ukazywać się w dowolnej kolejności, zależnie od terminów ich ukończenia.

Najwcześniej gotowy był tom III, zawierający *Grażynę* w opracowaniu W. Bruchnalskiego i *Konrada Wallenroda* w opracowaniu Władysława Nehringa oraz przekład *Giaura*, opracowany przez P. Chmielowskiego. Ukazał się on na rynku księgarskim w 1893 r. Stopniowo postępowały prace nad dalszymi tomami i Wydział miał cichą nadzieję, że na jubileuszowy rok 1898 edycja zostanie ukończona. W roku 1896 wyszedł tom I, przygotowany przez J. Tretiaka, z wierszami najwcześniejszymi, *Balladami i romansami* oraz wierszami przypisywanymi Mickiewiczowi, zaś ogłoszone w 1897 r. sprawozdanie Wydziału Towarzystwa informowało, że „prawie zupełnie gotowe do druku” są tomy II („wiersze drobniejsze” z lat 1825 - 1855 w oprac. W. Bruchnalskiego) i IV (z tekstem *Dziadów* w oprac. J. Kallenbacha), R. Pilat pracuje nad wydaniem *Pana Tadeusza* (miało ono wejść w skład tomów V i VI), W. Nehring zaś „zajmuje się od dłuższego czasu *Wykładami o literaturze słowiańskiej* i gotów jest z jednym tomem tego wydania”¹⁹. Wiadomo też, że zaproponowano P. Chmielowskiemu przygotowanie tomu VII z „pismami literackimi i krytycznymi” oraz *Wykładów lozańskich* do tomu VIII²⁰. Mimo tak optymistycznych prognoz prace nad wydaniem postępowały powoli na skutek

piętrzących się trudności. Towarzystwo przede wszystkim było ubogie: liczba członków była zbyt mała, składki napływały nieregularnie, niewiele udało się pozyskać zamożnych mecenasów.

Profesor Pilat próbował zainteresować pracami Towarzystwa szersze grono lwowskiej inteligencji twórczej i w tym celu powołał do życia „Kółko Mickiewiczowskie” skupiające uczonych, literatów i artystów dla „utrzymania umysłowej i towarzyskiej spójni”. Formalne zawiązanie „Kółka” i zatwierdzenie jego statutu zbiegło się w czasie z wydaniem III (a w kolejności pierwszego) tomu *Dzieł Mickiewicza* i fakt ten został upamiętniony uroczystym spotkaniem, na którym uczczono w sposób szczególny profesora Pilata. Tego rodzaju spotkania, „biesiady”, wigilijne „opłatki”, imieniny poszczególnych członków połączone były często z omawianiem nowości z dziedziny literatury i sztuki, wśród nich również prac członków i sympatyków „Kółka”. Uczestniczyli w nich: Władysław Belza, często uświetniający spotkania „pięknymi, poetycznymi toastami”, Ludwik Finkel, Adam Krechowiecki, Franciszek Rawita-Gawroński, Julian Makarewicz, Jan Styka, Ludwik Ćwikliński, ks. Jan Fijałek, Edward Porębowicz i inni. Ale „Kółko” nie zdołało rozwinąć szerszej działalności, przede wszystkim zaś nie zapewniło Towarzystwu Mickiewiczowskiemu realnego wsparcia²¹. Kosztowne prace nad wydaniem *Dzieł Mickiewicza* zmusiły Wydział Towarzystwa do zaniechania innych działań. Przede wszystkim przestał ukazywać się „Pamiętnik”, z przerwami i bardzo powoli realizowano prace nad bibliografią.

Pewne ożywienie działalności daje się zauważyć w związku z setną rocznicą urodzin Adama Mickiewicza w 1898 roku. To właśnie Wydział Towarzystwa wystąpił z inicjatywą zorganizowania uroczystych obchodów jubileuszowych z udziałem szerokich kręgów społeczeństwa. W kwietniu 1897 r. profesor Pilat informował, że Towarzystwo w roku następnym wyda „prócz *Bibliografii Mickiewiczowskiej* — tom jubileuszowy «Pamiętnika», który prócz zwykłego materiału ma zawierać szereg rozpraw lub artykułów, niewielkiej objętości, ale związanych nieco ściślej z uroczystością jubileuszową”²². Istotnie, rok 1898 przyniósł po kilkuletniej przerwie nowy, VI tom „Pamiętnika” z rozprawami J. Tretiaka, W. Nehringa, R. Pilata, S. Tarnowskiego, P. Chmielowskiego i W. Bruchnalskiego, a także licznymi przyczynkami i materiałami oraz bibliografią Mickiewiczowską za lata 1891 - 1897, zebraną przez Konstantego Wojciechowskiego. Nie zdołano wydać jednak zaplanowanej pełnej bibliografii, gdyż — wbrew pierwotnym przewidywaniom — nie została ona ukończona, zabrakło po prostu środków na regularne prowadzenie prac. Około 1898 r. kierownictwo prac powierzono Franciszkowi Krćkowi, ale dalsze losy tego przedsięwzięcia nie są znane²³.

Natomiast pełnym sukcesem została uwieńczona inicjatywa uroczys-

tych obchodów stulecia urodzin Adama Mickiewicza. Wydział rozważał tę sprawę już od stycznia 1897 r., 26 czerwca w auli Uniwersytetu Lwowskiego odbyło się zebranie przedstawicieli różnych środowisk, na którym powołano komitet organizacyjny i ustalono program obchodów. Na czele komitetu stanął nestor polonistów lwowskich prof. Antoni Małecki, jednym z wiceprezesów został R. Pilat, sekretarzami — W. Bełza i B. Gubrynowicz, świeżo wybrany sekretarz Wydziału Towarzystwa Mickiewiczowskiego, ponadto członkami byli Adam Krechowiecki, Franciszek Krčęk, Tadeusz Pini, Korneli Heck i inni. Oprócz uroczystego obchodu we Lwowie zaplanowano popularne wydawnictwa, szereg odczytów o Mickiewiczu dla najszerszych rzesz społeczeństwa oraz — w nieco dalszej przyszłości — wzniesienie pomnika poety we Lwowie.

We wszystkich tych pracach czynnie uczestniczyli członkowie Towarzystwa, zaś w dniach głównych uroczystości (22 V 1898) spotkali się wraz z przybyłymi z innych miast gośćmi w lokalu „Kółka Mickiewiczowskiego”. „Kółko” zaś w związku z jubileuszem przejawilo jedyną inicjatywę, która utrwaliła jego istnienie w pamięci. Staraniem jego członków opracowano i wydano w 1899 r. okazałą księgę *Rok Mickiewiczowski*, zawierającą w części I szereg rozpraw i przyczynków o Mickiewiczu i jego epoce, w drugiej zaś szczegółową kronikę obchodów Roku Mickiewiczowskiego w całym kraju i poza jego granicami. Materiały do tej kroniki, gromadzone przez członków „Kółka” przez cały czas trwania uroczystości jubileuszowych, były wcześniej drukowane na bieżąco od początku 1898 r. w „Przewodniku Naukowym i Literackim”.

Rok Mickiewiczowski zamyka w pewnym sensie pierwszy okres w dziejach Towarzystwa.

II

W dalszym ciągu trwały zapoczątkowane wcześniej prace: stopniowo przygotowywano kolejne tomy edycji krytycznej, zgromadzono materiał do następnego, VII tomu „Pamiętnika”, który miał być dedykowany Uniwersytetowi Jagiellońskiemu z okazji jubileuszu w 1900 r. Jednakże na zebraniach Wydziału pojawiają się nowe pomysły, dotyczą one przede wszystkim rozszerzenia zakresu zainteresowań Towarzystwa i jego „Pamiętnika” na całą epokę romantyzmu lub — na całe dzieje literatury polskiej. Mówi się też o zamianie „Pamiętnika” na kwartalnik²⁴. Podobno profesor Pilat nie jest tymi projektami zachwycony i radby utrzymać dotychczasowy, wypracowany w dużej mierze przez siebie, kierunek prac Towarzystwa. I oto 29 III 1900 r. przesyła do swego zastępcy, W. Bruchnalskiego, następujący list:

Wielmożny Panie Wiceprezesie!

Gdy pomimo wielokrotnych próśb i nalegań nie otrzymałem dotąd od Wielmożnego Pana reszty rękopisu Pańskiego do t. II *Dzieł* A. Mickiewicza, i wskutek tego wydawnictwo tego tomu, i tak już opóźnione, znowu się o kilka tygodni opóźni — widzę się zmuszonym złożyć na ręce Wielmożnego Pana jako Wiceprezesa — godność prezesa Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. Wśród takich stosunków, jakie obecnie panują w Wydziale nie mogę przewodniczyć Towarzystwu, a nie chcę przed Walnym Zgromadzeniem brać odpowiedzialności za to, co dzieje się mimo mojej woli i bez mojej winy.

Z wysokim poważaniem
R. Pilat ²⁵

Jak widać, rezygnacja Pilata była spowodowana zarówno przyczyną konkretną, która — jak można sądzić — spełniła tylko rolę przysłowiowej „ostatniej kropli” (wspomniany tom II *Dzieł* ukazał się zresztą jeszcze w tym samym roku), jak i całą sytuacją w Wydziale, która uniemożliwiała prezesowi, w jego mniemaniu, dalszą działalność. Można przypuszczać, że miał tu na myśli zbyt daleko idące różnice poglądów na cele i dalszą przyszłość Towarzystwa.

Walne Zgromadzenie, które zebrało się dopiero 13 VII 1900 r., wyraziło w sposób szczególnie uroczysty podziękowanie R. Pilatowi i członkom Wydziału za dotychczasową pracę i zasługi. Wybrany został nowy Wydział. Prezesem został Wilhelm Bruchnalski, jego zastępcą — Edward Porębowicz, sekretarzem w dalszym ciągu — Bronisław Gubrynowicz. Ponadto w skład Wydziału weszli: Henryk Kopia, Bronisław Czarnik, Ludwik Finkel, Wiktor Hahn, Korneli Heck (był tylko do 1901 r., potem wyjechał do Krakowa), Franciszek Krček i Tadeusz Pini.

Pierwszym i najważniejszym zadaniem nowego Wydziału było doprowadzenie do zmiany statutu Towarzystwa. Nowy statut został zatwierdzony przez Namiestnictwo w czerwcu 1901 r. i wprowadzał zasadnicze zmiany w zakresie celów działalności, charakteru wydawnictw i organizacji Towarzystwa.

Zasadnicze cele zostały teraz sformułowane następująco:

”a) umiejętne badanie dziejów piśmiennictwa polskiego ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Adama Mickiewicza i całego współczesnego ruchu umysłowego;

b) budzenie zamiłowania do literatury polskiej, naukowe pogłębianie jej znajomości i badanie języka polskiego jako wyrazu twórczości artystycznej;

c) krzewienie czci dla wielkich poetów i pisarzy polskich.”

Realizacji tych celów miały służyć: 1) wydawanie czasopisma „poświęconego umiejętnemu badaniu dziejów piśmiennictwa polskiego i ogólnej wiedzy o literaturze”, 2) „w miarę możliwości i zasobów” wydawanie

„Pamiętnika” z rozprawami i materiałami o Mickiewiczu; 3) inicjowanie i popieranie innych wydawnictw naukowych zależnie od możliwości, 4) utworzenie — o ile warunki na to pozwolą — księgozbioru, „który by obejmował wszelkiego rodzaju materiały drukowane i opracowania odnoszące się do dziejów piśmiennictwa polskiego oraz archiwum, które by gromadziło odpowiednie materiały rękopiśmienne”, 5) urządzenie zebrań literackich i obchodów ku czci wybitnych pisarzy i 6) zakładanie w innych miejscowościach oddziałów, które miały działać opierając się na własnych regulaminach, zatwierdzanych jednak przez Wydział Towarzystwa.

Wreszcie zdemokratyzowano skład osobowy Towarzystwa Literackiego. Według nowego statutu jego członkiem zwyczajnym mógł zostać „każdy badacz dziejów piśmiennictwa polskiego lub miłośnik literatury polskiej”.

Najważniejszym zadaniem stało się teraz zorganizowanie w możliwie niedługim czasie czasopisma kwartalnego. Przedsięwzięcie okazało się trudne, wymagało wielkich nakładów finansowych. Sytuację uratował Ignacy Chrzanowski, który zobowiązał się wносить regularny wkład pieniężny w wysokości 500 zł rocznie, pozwalający utrzymać wydawnictwo. Pozostałą część kosztów pokryli członkowie Wydziału. Redaktorami „Pamiętnika Literackiego”, który zaczął ukazywać się w 1902 r. zostali: W. Bruchnalski, E. Porębowicz i B. Gubrynowicz. Każdy członek Towarzystwa miał prawo do bezpłatnego otrzymywania „Pamiętnika”.

W najbliższych latach liczba stałych odbiorców pisma, a więc zarazem członków Towarzystwa Literackiego, znacznie wzrosła: do końca 1904 r. było już 315 członków, w ciągu następnych 3 lat — 320, w okresie pierwszej wojny światowej było 340 członków. Mniej więcej połowa mieszkała i pracowała we Lwowie, ok. 40 w Krakowie, kilkunastu w Warszawie, ponadto z górą setka członków to mieszkańcy, przeważnie nauczyciele gimnazjalni, miast i miasteczek prowincjonalnych w Galicji. Mimo znacznie zwiększonej liczby członków Wydział ciągle narzekał na niedostatki finansowe, gdyż — jak pisano w sprawozdaniu za lata 1900 - 1904 — składki wpływają „nader nieregularnie i zaległości doszły do cyfry 2090 koron”²⁶.

Oprócz „Pamiętnika Literackiego” Towarzystwu udało się wydać następne tomy *Dzieł* Mickiewicza: w 1905 r. ukazał się tom IV (*Dziady* w oprac. J. Kallenbacha), natomiast kolejne dwa tomy zawierające tekst *Pana Tadeusza*, opracowywany przez R. Pilata, nie zostały przez niego ostatecznie przygotowane (zmarł 6 IV 1906 r.) i po długich staraniach zredagował je na podstawie zachowanych materiałów W. Bruchnalski, po czym wydano je dopiero w latach 1910 - 1911. Mimo iż kolejne Wy-

działy nadal podejmowały tę sprawę i rozważały możliwości kontynuowania wydawnictwa, ograniczyło się ono do tych sześciu tomów.

Niewątpliwym sukcesem Towarzystwa w tym nowym okresie było uruchomienie pierwszego oddziału, tzw. filii, w Tarnowie. Powstał on w grudniu 1901 r. z inicjatywy Tadeusza Piniego i grona miejscowej inteligencji. Pierwszym prezesem został Karol Benoni, zaś po jego rychłym wyjeździe do Krakowa (gdzie zmarł w styczniu 1904 r.) przewodnictwo objął Roman Zawiliński. Oddział liczył ponad 30 członków, z których znaczna część brała czynny udział w jego pracach, wygłaszając prelekcje i organizując różne imprezy. Podczas gdy lwowska centrala nigdy nie mogła zdobyć się na regularne organizowanie odczytów²⁷, w Tarnowie już w pierwszym roku istnienia oddziału urządzono 7 prelekcji, zaś w ciągu następnych 2 lat — aż 58. Tematyka dotyczyła w większości literatury współczesnej. Oprócz wykładów prelegentów miejscowych odbyły się wykłady Bronisława Gubrynowicza, Stanisława Dobrzyckiego (oba wystąpili już w grudniu 1901), Piotra Chmielowskiego oraz wieczory autorskie Lucjana Rydla i Władysława Orkana. Oprócz tego organizowano różne inne imprezy, np. „Żywy dziennik literacki” (1902) czy też w marcu 1904 r. „raut literacko-artystyczny” połączony z loterią, dzięki której rozpowszechniono wśród tarnowskiej publiczności szereg wartościowych książek, obrazów malarzy polskich i... autografów współczesnych pisarzy i uczonych. Staraniem Towarzystwa powstała również w Tarnowie czytelnia czasopism polskich i zagranicznych.

Niestety, żywa i urozmaicona działalność oddziału nie spotkała się z należytych przyjęciem i poparciem tarnowskiej inteligencji. Frekwencja na odczytach była bardzo mała, składki wpływały nieregularnie, żadnego innego wsparcia finansowego poza tym oddział nie posiadał. W związku z tym w połowie 1904 r. zamknęto czytelnię, stopniowo organizowano coraz mniej imprez, aż wreszcie w 1905 r. oddział zaprzestał działalności²⁸.

Ten spokojny, choć nie pozbawiony poważnych kłopotów, tok pracy został wkrótce zakłócony, a spory powstałe wewnątrz Towarzystwa uczyniły je głośnym i szeroko znanym. Jeszcze w marcu 1905 r. odbyło się spóźnione o ponad rok Walne Zgromadzenie, które po ożywionej dyskusji wybrało nowy Wydział znów z W. Bruchnalskim jako prezesem. Jego zastępcą został J. Kallenbach, od roku profesor Uniwersytetu Lwowskiego, a sekretarzem — T. Pini. Ponowna obecność R. Pilata w składzie Wydziału zdawała się świadczyć o ustabilizowaniu stosunków w Towarzystwie Literackim.

27 V 1905 r. odbyło się nadzwyczajne Walne Zgromadzenie, które powołało prof. Władysława Nehringa na członka honorowego. Na tym posiedzeniu Franciszek Krčęk zgłosił niespodziewanie następujący wniosek:

„Z uwagi, że Akademia Umiejętności, jako najwyższa instytucja naukowa polska, nagrodę im. Barczewskiego udzieliła w r.b. prof. dr Tretiakowi za książkę o Juliuszu Słowackim, lekceważąc w ten sposób jednomyślne zdanie krytyki naukowej polskiej o tym dziele, Walne Zgromadzenie Towarzystwa Literackiego im. Mickiewicza zakłada przeciw temu postąpieniu protest.”²⁹

Wniosek ten spowodował zaskoczenie znacznej części obecnych, wśród nich także członków prezydium Wydziału. Istotnie, książka Tretiaka *Juliusz Słowacki* (Kraków 1904) wywoływała od momentu wydania głosy krytyki (jako jeden z pierwszych wystąpił z surową oceną Piotr Chmielowski)³⁰, jednak projekt uchwalenia protestu z powodu decyzji Akademii Umiejętności na tle dotychczasowej tradycji Towarzystwa wydał się wielu uczestnikom zebrania niewłaściwy. Zaraz też zgłosił sprzeciw profesor Kallenbach. Mimo powtórzenia tego sprzeciwu, wniosek Krćeka uchwalono większością głosów.

W najbliższych dniach prasa lwowska doniosła o ustąpieniu ze składu Wydziału Bruchnalskiego, Kallenbacha, Gubrynowicza i Porębowicza. Zaś uchwała Towarzystwa, o której szeroko informowała cała prasa, wzbudziła sensację i zaczęła wywoływać, czasem nieodpowiedzialne, reakcje w różnych środowiskach. Przykładem mogą być wiece i zebrania grup młodzieży, które podejmowały rezolucje solidaryzujące się z uchwałą Towarzystwa i surowo osądzające autora książki o Słowackim i krakowską Akademię z powodu rzekomego „uwłaczania czci nieśmiertelnej pamięci Juliusza Słowackiego” a przez to „szarpanie naszej narodowej godności i chluby”³¹.

Sytuacja w Towarzystwie była ciągle napięta. Członkowie Wydziału, którzy nie złożyli rezygnacji zwołali na dzień 28 czerwca nadzwyczajne Walne Zgromadzenie. Sprawozdawca „Gazety Lwowskiej” nazwał je „chwilą przełomową, która tylko oby nie skończyła się zgonem pięknej i tyle już zasłużonej instytucji”³².

Na zebranie przybyło specjalnie kilku zamiejscowych członków Towarzystwa, m.in. Ignacy Chrzanowski z Warszawy, Stanisław Ptaszycki z Petersburga i Józef Korzeniowski z Krakowa. Profesor Kallenbach odczytał oświadczenie grupy członków wyrażające ubolewanie z powodu podjęcia „szczupłą ilością głosów w stosunku do pełnej liczby członków Towarzystwa” uchwały protestującej przeciw decyzji Akademii Umiejętności i przedstawił pod głosowanie następujący wniosek:

„Walne Zgromadzenie raczy uchwałą, skierowaną przeciw Akademii Umiejętności dnia 27 maja r.b. powziętą, uznać za niebyłą.”

Pod wnioskiem złożyły podpisy 32 osoby, wśród nich czterej byli członkowie niedawno obranego Wydziału oraz Karol Estreicher, Jan Łoś, Kazimierz Morawski, Marian Zdziechowski, Ignacy Chrzanowski, Stanisław Ptaszycki, Ludwik Finkel, Adam Krechowiecki.

Oświadczenie to wywołało długą i bardzo kontrowersyjną dyskusję, w której zgłaszano również wnioski kompromisowe. Główni oponenty byli jednak konsekwentni, zaś ostatni prezes, prof. Bruchnalski, uzależnił swoje dalsze członkostwo w Towarzystwie od unieważnienia majowej uchwały. Protest przeciw decyzji krakowskiej Akademii uznał za „przekroczenie kompetencji” Towarzystwa, które jest moralnie szkodliwe: „Panowie — mówił — uchwalając protest przeciw Akademii Umiejętności nie tylko nie uznaliście wolności tworzenia naukowego i wolności sądu naukowego, ale — co więcej — przyznaliście sobie bezprawnie te prawa, któreście bezprawnie odmówili Akademii.”³³

W imiennym głosowaniu odrzucono jednak większością głosów żądanie unieważnienia poprzedniej uchwały, wskutek czego Bruchnalski oświadczył w imieniu podpisanych pod wnioskiem Kallenbacha, że wszyscy oni występują z Towarzystwa. Zaraz po tym opuścili też salę obrad.

Pozostali członkowie uchwalili wniosek zgłoszony przez Ludomiła Germana, który stwierdzał, że majowe Walne Zgromadzenie Towarzystwa Literackiego uchwalając protest „nie zamierzało ubliżyć Akademii Umiejętności, a wypowiedziało tylko opinię większości obecnych na Zgromadzeniu członków o dziele prof. Tretiaka”³⁴.

Następnie wybrano nowy Wydział, którego przewodniczącym został **L u d o m i ł G e r m a n**, krajowy inspektor szkolny, a członkami — **W i k t o r H a h n**, **T a d e u s z P i n i**, **H e n r y k K o p i a**, **R o m a n P i l a t**, **E d w a r d D u b a n o w i c z**, **W ł a d y s ł a w D r o p i o w s k i**, **K a z i m i e r z J a r e c k i**, **B r o n i s ł a w K a s i n o w s k i**, **S t a n i s ł a w K o s s o w s k i**, **F r a n c i s z e k K r c e k** i **K o n s t a n t y W o j c i e c h o w s k i**. Ten skład Wydziału w ciągu najbliższych trzech lat ulegał — poza prezydium — ciągłym zmianom personalnym.

Główną troską nowego Wydziału było regularne wydawanie „Pamiętnika Literackiego” i pozyskanie pismu nowych, zwłaszcza młodych, współpracowników. Redaktorem trzech najbliższych roczników był **T a d e u s z P i n i**. Ponadto czyniono starania o załagodzenie powstałego w 1905 r. konfliktu i ponowne nawiązanie stosunków z zasłużonymi członkami, którzy opuścili szeregi Towarzystwa. Dzięki taktowi i umiejętnościom prezesa Germana udało się skutecznie doprowadzić do poprawy sytuacji, tak iż 11 IV 1908 r. wybrano na nową kadencję Wydział, do którego weszli przedstawiciele obu stron niedawnego sporu. Prezesem został **J ó z e f K a l l e n b a c h**, jego zastępcą **W i k t o r H a h n**, sekretarzem — **M a r i a n R e i t e r** a członkami — **W. Bruchnalski**, **L. Bernacki**, **B. Czarnik**, **F. Krček**, **T. Pini**, **Jan Gwalbert Pawlikowski**, **Zygmunt Wasilewski**, **K. Wojciechowski**. Redaktorem „Pamiętnika Literackiego” został **Ludwik Bernacki**, skryptyor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich³⁵.

O tym, że stosunki wśród członków Towarzystwa, podzielonych niedawnym konfliktem, stopniowo powracały do stanu normalnego, świad-

czy udział całego lwowskiego środowiska polonistycznego w przygotowaniach do jubileuszowego Roku Słowackiego, zainicjowanych przez wiceprezesa Wydziału Towarzystwa Wiktora Hahna, pod koniec 1906 r. Walne Zgromadzenie Towarzystwa Literackiego poświęcone tej sprawie odbyło się w maju 1907, zaś w listopadzie tegoż roku z inicjatywy Wydziału Towarzystwa Mickiewiczowskiego zostało zwołane w sali lwowskiego ratusza zebranie przedstawicieli różnych środowisk, które powołało komitet jubileuszowy oraz postanowiło zorganizować jesienią 1909 r. centralne obchody o charakterze ogólnonarodowym. Jednym z najważniejszych momentów jubileuszu miał być zjazd historycznoliteracki poświęcony twórczości Juliusza Słowackiego.

W skład komitetu jubileuszowego, którego honorowym przewodniczącym został Antoni Małecki, weszli również członkowie poprzedniego i obecnego Wydziału Towarzystwa Literackiego. Na prezesa „ogólnego” komitetu powołano Józefa Kallenbacha, zaś na sekretarza W. Hahna. Kierownictwo sekcji naukowo-literackiej powierzono W. Bruchnałskiemu, L. Germanowi i J. G. Pawlikowskiemu. Ponadto w skład komitetu wchodziłi inni znani członkowie Towarzystwa. Komitet zwrócił się wiosną 1908 r. z odezwą do całego społeczeństwa polskiego, pod którą złożyło swe podpisy wielu wybitnych uczonych, pisarzy i artystów. Przygotowywano okolicznościowe wydawnictwa, rozpoczęto starania o wzniesienie pomnika Słowackiego we Lwowie, wygłaszano szereg odczytów i pogadek w różnych środowiskach Lwowa oraz w miastach i miasteczkach ówczesnej Galicji. Najważniejszym wydarzeniem roku jubileuszowego stał się Zjazd Historycznoliteracki im. Juliusza Słowackiego, który obradował we Lwowie w dniach 29 - 31 X 1909 r. Zgromadził on wielu uczonych z całego kraju oraz gości zagranicznych. Referaty wygłosili: Bronisław Gubrynowicz, Tadeusz Grabowski, Juliusz Kleiner, Wiktor Hahn (wystąpił on z projektem wydawania „Pamiętnika im. Juliusza Słowackiego” na wzór dawnego „Pamiętnika” Mickiewiczowskiego i podobnych wydawnictw zagranicznych), ks. Jan Ciemniowski, Wincenty Lutosławski, Marian Szykowski, Juliusz Tenner, Tadeusz S. Grabowski, Michał Janik. W czasie trwania zjazdu odbyła się na placu przed teatrem uroczystość położenia kamienia węgielnego pod pomnik Słowackiego ³⁶.

Wkrótce Towarzystwo zainicjowało kolejne obchody jubileuszowe: w 1912 r. miała setną rocznicę urodzin Zygmunta Krasińskiego. Znowu na czele komitetu organizacyjnego stał prezes Towarzystwa, a członkowie — Bronisław Gubrynowicz, Tadeusz Pini, Jan Kasprowicz, Wilhelm Bruchnałski, Michał Rolle i in. — wygłosili we Lwowie cykl prelekcji publicznych ³⁷. Rok Krasińskiego został ponadto upamiętniony przez Towarzystwo Literackie osobną publikacją. Były to listy poety do Stanisła-

wa Egberta Koźmiana w opracowaniu Ludwika Bernackiego, wydane jako odbitka z „Pamiętnika Literackiego” w roku 1912.

W tym samym roku odbył się we Lwowie z inicjatywy Towarzystwa uroczysty wieczór poświęcony Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu z okazji setnej rocznicy urodzin. W programie znalazła się prelekcja przybyłego w tym czasie do Lwowa Władysława Mickiewicza, a aktorzy miejscowego teatru wystawili *Miód kasztelański*³⁸.

Profesor Kallenbach myślał jednak nie tylko o uroczystych jubileuszach, ale również o systematycznej pracy Towarzystwa, przede wszystkim o organizowaniu zebrań naukowych z referatami. Ale na tym polu występowały liczne niedomagania. W okresie głośnych imprez jubileuszowych odbyło się tylko jedno zebranie naukowe (5 I 1911 r.) z referatem Kallenbacha pt. *Z archiwum Filomatów*. Poza tym trudno było wyzwoić wśród członków Wydziału jakąś własną inicjatywę. Toteż pod koniec kadencji, wiosną 1911 r., prezes Towarzystwa jest wyraźnie zmęczony i zniechęcony, o czym świadczy następujący fragment jego listu do Ignacego Chrzanowskiego z 26 maja 1911 r.:

„W Tow. Mick[iewiczowskim] apatia i anemia, na którą już rady nie mam. Onegdaj na posiedzenie Wydziału przybyli Bernacki, Pini, Krćek, Wojciechowski i ja. Nie przybył sekretarz Tow., pan Reiter, który od dwu lat nie zjawia się na posiedzeniach i — nie rezygnuje. Skutkiem tego protokołów nie ma w porządku itd. Chciałem ożywić Towarzystwo wprowadzając miesięczne zebrań z dyskusjami na dany temat: jedno zebranie się odbyło z moim referatem, potem — pauza 3-miesięczna, milczenie, sen.

Jeżeli tak dalej pójdzie, to w jesieni złożę prezesurę. Może kto inny potrafi wlać życie w zamierający organizm.”³⁹

Rzeczywiście, w czerwcu tegoż roku członkowie Wydziału zostali zawiadomieni pismem wiceprezesa Wiktora Hahna o rezygnacji Kallenbacha z urzędu prezesa oraz L. Bernackiego z funkcji redaktora „Pamiętnika Literackiego”⁴⁰.

Mimo to Walne Zgromadzenia, które odbyły się 23 X 1911 r. oraz 11 II 1914 r. ponownie wybrały profesora Kallenbacha na prezesa. Wobec rezygnacji Bernackiego ze stanowiska redaktora „Pamiętnika”, redakcję przejął wiceprezes W. Hahn i prowadził ją przez szereg lat, także i w najtrudniejszym okresie, który już wkrótce nadszedł.

W 1914 r., w momencie wkroczenia wojsk rosyjskich do Lwowa, w mieście przebywali tylko J. Kallenbach i W. Hahn. Wkrótce prezes Towarzystwa wyjechał, a wszystkie sprawy, wydawnicze, administracyjne i finansowe, pozostały w rękach wiceprezesa i redaktora „Pamiętnika Literackiego”. Główną jego troską było kontynuowanie wydawnictwa. Ponieważ jednak biuro cenzury rosyjskiej przedłożyło mu „zbyt ciężkie warunki”, zaniechał chwilowo dalszego wydawania pisma. Dzięki temu

jednak, że materiał miał zebrany, mógł zaraz po wyjściu Rosjan ze Lwowa w czerwcu 1915 r. przystąpić do druku i w rezultacie zeszyty 3 i 4 z roku 1914 ukazały się już w sierpniu łącznie z rocznikiem 1915. Następne roczniki, mimo niezwykle trudnych warunków wojennych, ukazywały się dzięki staraniom redaktora w miarę regularnie ⁴¹.

Ponadto w okresie wojennym Wiktor Hahn pamiętał o 30-leciu istnienia Towarzystwa i na przełomie 1916 i 1917 r. zorganizował jubileuszowy cykl publicznych odczytów. Najpierw, w grudniu 1916 r., prof. Ignacy Chrzanowski wystąpił z czterema wykładami: *Charakterystyka i wartości życiowe romantyzmu* (2 części), *Adam Mickiewicz i Henryk Sienkiewicz*. W lutym 1917 r. J. Kallenbach wygłosił odczyt *Zapomniany poeta (Edmund Wasilewski)*, a w marcu Jan Kasprówicz *Z dziejów romantyki angielskiej* i Jan Bołoz Antoniewicz *Klasycy i romantycy wobec sztuki* ⁴².

III

Z niewielkim opóźnieniem, w marcu 1918 r., odbyło się kolejne Walne Zgromadzenie, które powołało nowy skład Wydziału. Na jego czele stanął znowu Wilhelm Bruchnalski, nadal zastępcą prezesa był Wiktor Hahn, zaś sekretarzem został Stanisław Łempicki. Skład osobowy tego Wydziału będzie ulegał w ciągu najbliższych lat nieustannym zmianom. Odzyskanie niepodległości, które już wkrótce nastąpiło, organizowanie polskich placówek naukowych w innych dzielnicach Polski i związane z tym zmiany pobytu i miejsca pracy niektórych członków i działaczy Towarzystwa — wszystko to powoduje zmiany, które, choć konieczne, nie sprzyjają ciągłości pracy i realizacji planów.

Pierwsze lata działalności nowego Wydziału były niezwykle trudne: sytuacja polityczna we Lwowie i tamtych stronach kraju, ciągłe walki, brak stabilizacji ekonomicznej — oto okoliczności, w których trudno było kontynuować normalną pracę. Za swe główne zadanie Wydział Towarzystwa uważał utrzymanie i regularne wydawanie „Pamiętnika Literackiego”. Każdy rocznik pisma, bo z wydawania go co kwartał trzeba było jeszcze w czasie trwania wojny zrezygnować, zawiera oświadczenie redakcji informujące o bieżących trudnościach. Już w roku 1918, w oświadczeniu ogłoszonym z datą 19 sierpnia, redakcja usprawiedliwia „znaczne, kilkutygodniowe opóźnienie”, spowodowane „dotkliwym brakiem papieru” i podwyższeniem kosztów druku. Następne dwa roczniki, znowu z powodu braku papieru, wychodzą w jednym podwójnym tomie dzięki subwencji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Kolejny rocznik także wyszedł z kilkumiesięcznym opóźnieniem, gdyż z powodu znacznego wzrostu kosztów produkcji drukarskiej nie-

możliwe stało się drukowanie pisma we Lwowie i po wielu staraniach udało się skorzystać z usług tańszej drukarni Jana Łazora w Przemyślu. Z podobnymi trudnościami Towarzystwo i jego organ musiały borykać się przez wiele lat.

W 1922 r. zrezygnował z funkcji redaktora W. Hahn, który już od roku był profesorem Uniwersytetu w Lublinie. Redakcję obejmuje po latach przerwy sam prezes, W. Bruchnalski, a skład komitetu został znacznie rozszerzony poprzez wprowadzenie członków z innych ośrodków (I. Chrzanowski z Krakowa, T. Grabowski z Poznania, B. Gubrynowicz z Warszawy, W. Hahn z Lublina, K. Kolbuszewski z Wilna). W roku 1925 redakcję przejmuje B. Gubrynowicz i — pozostając w Warszawie, gdzie od 1920 r. był profesorem Uniwersytetu — prowadzi ją aż do śmierci w 1933 r.

Drugim kierunkiem działalności Towarzystwa była praca naukowa, której rezultaty były przedmiotem referatów i dyskusji na comiesięcznych zebraniach. Rozpoczęto je w roku 1920 i kontynuowano przez kilka lat, następnie jednak — podobnie jak to było dawniej — spotkania te odbywają się coraz rzadziej, aż w końcu przestaje się o nich słyszeć.

Wreszcie najważniejszy w nowej sytuacji kierunek prac — to tworzenie Oddziałów w całym kraju, zwłaszcza w większych ośrodkach miejskich. W ten sposób Towarzystwo, ograniczone do niedawna w swej działalności do terenu byłej Galicji, rozszerza się na obszar całej Polski. Liczy przy tym zarówno na upowszechnienie idei, którym od lat w niełatwych warunkach służyło, jak i na znaczne zwiększenie liczby członków i współpracowników, co w konsekwencji powinno przynieść większy rozmach podejmowanych działań, rozwój wydawnictw oraz — co było niezwykle ważne — poprawę stanu materialnego. O tworzeniu Oddziałów pozalwowskich myślą członkowie Wydziału od pierwszych tygodni istnienia wolnej Polski.

Już w czerwcu 1920 r. powstają Oddziały Towarzystwa w Krakowie i Warszawie. W listopadzie 1921 rozpoczyna pracę Oddział w Lublinie, w roku następnym tworzy się placówka Towarzystwa w Poznaniu. Różnie jednak układają się ich losy.

Oddział Krakowski, którego przewodnictwem objął Ignacy Chrzanowski, utrzymał się zaledwie przez dwa lata. Również Oddział w Lublinie, powołany do życia z inicjatywy Wiktora Hahna i Juliana Krzyżanowskiego, mimo iż rozpoczął swą pracę z dużym rozmachem i planował nawet podjęcie zespołowych prac bibliograficznych, stopniowo ograniczał swą działalność i po kilku latach o jego istnieniu już nie słyhać. Krótko trwała także działalność Oddziału Poznańskiego, którego przewodniczącym został prof. Tadeusz Grabowski. Wiadomo, że podejmowano uroczyste przybyłego do Poznania Władysława Mickiewicza, że zorganizowano wycieczkę

na Litwę do miejsc związanych z życiem i twórczością poety⁴³. Trudno jednak odnaleźć ślady dalszej pracy Oddziału.

Jedynie Oddział Warszawski, zorganizowany głównie z inicjatywy Wacława Borowego, rozwinął bardziej ożywioną i systematyczną działalność. Pierwszym jego przewodniczącym był prof. Tadeusz Zieliński, wkrótce potem zastąpił go na tym stanowisku Zygmunt Łempicki, a od 1922 r. przewodnictwo objął Bronisław Gubrynowicz, jednocześnie wiceprezes Wydziału Towarzystwa we Lwowie i redaktor „Pamiętnika Literackiego”. Znajdujący się w pobliżu instytucji centralnych Oddział uzyskiwał subwencje Ministerstwa WR i OP i Kasy Mianowskiego, zaś jego energiczny prezes skutecznie kołatał również o pomoc u bardziej i mniej zamożnych mecenasów dla całego Towarzystwa. Wystarczy wymienić rodzinę Wacława Mińskiego, której dar stanowił „żelazny fundusz” Towarzystwa Literackiego. Przede wszystkim jednak oddział prowadził systematyczną pracę naukowo-odczytową, a także zabiegał o wzrost liczby członków zarówno z terenu stolicy, jak i z innych miejscowości. W latach 1921 - 1928 odbyło się 29 zebrań naukowych, na których prelegentami byli w ogromnej większości poloniści warszawscy. Wśród członków widzimy natomiast również mieszkańców Torunia, Ostrowca Świętokrzyskiego, Nowego Miasta nad Pilicą, Supraśla, Ciechocinka, nawet — Wolnego Miasta Gdańska.

Po roku 1928 brak dokumentacji pozwalającej ustalić szczegóły działalności Oddziału. Wydaje się nawet, że w tym czasie i tu nastąpiło osłabienie systematyczności pracy. Jednak zachowana w niedużych fragmentach korespondencja pozwala stwierdzić, że oddział nadal istniał i podejmował pewne inicjatywy. Za najpoważniejszą trzeba uznać powstanie, za sprawą B. Gubrynowicza, serii „Biblioteka «Pamiętnika Literackiego»”, zapoczątkowanej w 1933 r. wydaniem książki Bogdana Suchodolskiego *Stanisław Brzozowski. Rozwój ideologii*. Seria ta, której charakter, opracowanie redakcyjne i wydawnictwo należały do kompetencji Oddziału Warszawskiego, była kontynuowana i później, gdy od 1934 r. przewodnictwo Oddziału objął Julian Krzyżanowski. Do wybuchu II wojny światowej ukazały się dalsze pozycje: B. Gubrynowicza *Studia literackie* (1935), T. Makowieckiego *Poeta malarz. Studium o Stanisławie Wyspiańskim* (1935), J. Krzyżanowskiego *Paralele. Studia z pogranicza literatury i folkloru* (1935) i M. Brahmera *Z dziejów polsko-włoskich stosunków kulturalnych* (1939). W tym też okresie tematyka zebrań naukowych wzbogaca się o aktualną problematykę metodologii badań literackich, wywołującą żywe dyskusje z coraz liczniejszym udziałem młodego pokolenia polonistów⁴⁴.

Jednak i inne Oddziały po latach zastoju próbują wznowić swą działalność, powstają także nowe placówki Towarzystwa. Już w 1927 r. zos-

taje reaktywowany Oddział w Krakowie (przewodniczy mu Stanisław Windakiewicz, później znów I. Chrzanowski), który swą ponowną działalność rozpoczyna uroczystym obchodem dla uczczenia jubileuszu 50-lecia pracy naukowej Aleksandra Brücknera (w styczniu 1928), a później stale już organizuje zebrania naukowe z referatami miejscowych i zaproszonych prelegentów. Z czasem tematyka zebrań poszerza się o nowe zagadnienia: przykładem może być referat Jana Hulewicza *O przebudowie studium polonistycznego*, który wywołał dyskusję ciągnącą się przez trzy zebrania a dotyczącą żywo odczuwanej potrzeby zmian zarówno w charakterze nauczania języka i literatury polskiej w szkole, jak również w uniwersyteckim studium polonistycznym. Ta żywa działalność Oddziału z latami uległa osłabieniu i od 1936 r. nie ma śladów jego dalszego istnienia⁴⁵.

W roku 1928 powstaje Oddział w Wilnie, który nie przejawia wszakże żywszej działalności, dopiero w roku 1935 organizuje się na nowo i pod przewodnictwem Konrada Górskiego działa owocnie przez kilka lat. I tu — podobnie jak w Warszawie — śmiało podejmuje się nowe problemy teorii i metodologii badań literackich, w czym przoduje prof. Manfred Kridl i grono jego uczniów⁴⁶.

Jesienią tegoż roku powstaje placówka Towarzystwa w Katowicach. Ma ona jednak inny charakter: wspólnie ze Śląskim Kołem Okręgowym Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego tworzy Śląskie Koło Polonistów, skupiające nauczycieli. Prezesem Koła został Wincenty Ogrodziński a jego członkami byli nauczyciele z Katowic, Królewskiej Huty, Mysłowic, Mikołowa, Rybnika i innych miejscowości. Z inicjatywy Koła zorganizowano szereg odczytów z zakresu historii literatury polskiej oraz metodyki nauczania języka polskiego w szkołach średnich. Członkowie Koła byli prenumeratorami „Pamiętnika Literackiego” i „Języka Polskiego”. Planowali również własne zespołowe prace naukowe: w jednym ze sprawozdań znajduje się informacja o podjęciu prac nad „ulożeniem słownika do *Pana Tadeusza*”⁴⁷.

Wreszcie z końcem 1929 r. powstaje z inicjatywy nauczycieli-polonistów Oddział Towarzystwa w Łodzi, którego pierwszym prezesem zostaje Tadeusz Czapczyński. Zamierzają oni zajmować się przede wszystkim literaturą współczesną, gdyż — jak stwierdzał prezes — „do badań historycznoliterackich brak nam biblioteki, a może często i przygotowania”⁴⁸. Oddział nie rozwinął jednak szerszej działalności. Podobnie brak danych o pracach wznowionego w tym samym czasie Oddziału w Poznaniu.

Stan organizacyjny Towarzystwa z początku 1930 r. pozwala w przybliżeniu odtworzyć list skarbnika Wydziału, Henryka Kopii, do Leona Płoszewskiego z 7 IV 1930 r.:

„Oddziały poza Lwowem są w Katowicach, Krakowie, Warszawie i Wilnie. Z końcem r. 1929 zawiązano oddziały w Łodzi (34 członków) i Poznaniu (62 członków), które zaczęły funkcjonować w r.b. Wilno ma tylko 21 członków, Lwów 121, Katowice 74, Kraków 80 — bo do tych 3 oddziałów należą liczni członkowie poza siedzibą oddziału (np. sam Lwów ma tylko 76, Kraków 46, Katowice 17). Mamy 56 urzędów pocztowych, do których idzie tylko po 1 egzemplarzu, a ogółem 85 urzędów pocztowych odbiera „Pamiętnik”. Tak są rozproszeni nasi członkowie po całej Polsce od Gdańska aż do Drohiczyna nad Bugiem i Krzemieńca.”⁴⁹

Ta statystyka nie uwzględnia liczby członków Oddziału Warszawskiego. Można sądzić, że był on może najliczniejszy, gdyż w roku następnym dowiadujemy się o ogólnej liczbie 400 członków Towarzystwa⁵⁰. Ciągłe też nie ustają narzekania na zbyt małą liczbę członków, na ich ubywanie, na nieregularność w opłacaniu składek, a co za tym idzie na stałe kłopoty finansowe hamujące rozwój Towarzystwa Literackiego. Z początkiem drugiego dziesięciolecia międzywojennego pojawiły się nowe trudności.

Najenergiczniejszy i pełen inicjatywy wiceprezes i redaktor „Pamiętnika Literackiego” Bronisław Gubrynowicz poważnie zachorował i 6 V 1933 r. zmarł. Wkrótce powołano Juliusza Kleintera na stanowisko zastępcy prezesa, jednak „prawą ręką” prezesa Bruchnalskiego jest nadal 67-letni, poważnie chory skarbnik Wydziału, Henryk Kopia, który umiera 22 listopada tegoż roku. Bruchnalski, od kilku lat coraz częściej i coraz poważniej zapadający na zdrowiu, już od pewnego czasu nosił się z zamiarem złożenia rezygnacji. Teraz ostatecznie składa urząd prezesa w ręce swego nowego zastępcy, prof. Kleintera⁵¹. Wydział Towarzystwa na posiedzeniu w dniu 28 III 1934 r. przyjął rezygnację, zaś 26 maja tegoż roku Walne Zgromadzenie powołało Juliusza Kleintera na stanowisko prezesa. Redakcję „Pamiętnika Literackiego” objął ponownie Ludwik Bernacki.

Nowy Wydział próbował — w pewnych wypadkach z prawdziwym powodzeniem — ożywić Towarzystwo, pozyskać mu nowych członków i sympatyków, rozszerzyć i urozmaicić działalność. Profesor Kleinter energicznie zabiegał o subsydia i udało mu się zdobyć kredyty z nowych źródeł (np. stałą subwencję Banku Polskiego w Warszawie w wysokości 400 zł rocznie, zapomogi z Funduszu Kultury Narodowej).

Udało się ponadto — o co w ciągu niemal półwiecza zabiegano bez większych rezultatów — zorganizować i odbywać stałe comiesięczne zebrania naukowe pod nazwą „Wieczory «Pamiętnika Literackiego»”. Odbywały się one w drugi wtorek każdego miesiąca w Pracowni Naukowej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i gromadziły nie tylko członków Towarzystwa, ale także studentów, literatów, dziennikarzy. Tematyka referatów i dyskusji była bardzo rozległa: od zagadnień historycznoliterackich poprzez metodologię badań literackich (dwa odczyty profesora

9. X. 57

WIECZORY PAMIĘTNIKA LITERACKIEGO

TOWARZYSTWO LITERACKIE IMIENIA ADAMA MICKIEWICZA

URZĄDZAĆ BĘDZIE W ROKU 1957/58
DALSZE ZEBRANIA DYSKUSYJNE POŚWIECONE ZAGADNIENIOM
Z ZAKRESU BADAŃ LITERACKICH I TWÓRCZOŚCI LITERACKIEJ
PO NAZWIE

WIECZORÓW PAMIĘTNIKA LITERACKIEGO

w Pracowni Naukowej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich o godzinie 17:30
w drugi wtorek każdego miesiąca (z wyjątkiem stycznia) tj.: 12 X, 9 XI, 14 XII,
8 II, 8 III, 5 IV (wyjątkowo wcześniej), 10 V, 14 VI.

XIX WIECZÓR PAMIĘTNIKA LITERACKIEGO

ODBEDZIE SIĘ DNIA 12-GO PAŹDZIERNIKA 1957 O GODZINIE 17:30
Z NASTĘPUJĄCYM PORZĄDKIEM DZIENNYM:

1. *Ostap Ortwin*: *Metamorfozy Legendy* i *metamorfoza w Legendzie Wypiańskiego*.
2. Dyskusja.

Na zebrania te mają zaszczyt zaprosić imieniem

WYDZIAŁU TOWARZYSTWA LITERACKIEGO IMIENIA ADAMA MICKIEWICZA

Bożena Matuszewska
sekretarz

Jadwiga Matuszewska
przewodnicząca

Fot. 2. Zawiadomienie o wieczorach „Pamiętnika Literackiego”

Romana Ingardena), przegląd nowych prac z zakresu nauki o literaturze, twórczość pisarzy zagranicznych, nowości literatury współczesnej do tak aktualnego zagadnienia jak — współczesny dramat radiowy. W ten sposób Towarzystwo Literackie zaczęło skupiać wokół siebie liczniejsze grono inteligencji lwowskiej⁵².

Zorganizowano również imprezy naukowe na większą skalę. Najważniejszym wydarzeniem był Zjazd Naukowy im. Ignacego Krasickiego, jaki z inicjatywy Ludwika Bernackiego urządziło Towarzystwo Literackie wspólnie z Zakładem Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie w czerwcu 1935 r. Zjazd miał charakter ogólnokrajowego kongresu polonistów, a obrady jego skupiły się w czterech sekcjach: 1) Ignacy Krasicki i jego epoka, 2) literatura i kultura ziem południowo-wschodnich, 3) teoria i metodyka badań literackich, 4) aktualne zagadnienia dydaktyki języka polskiego.

Podczas obrad, które odbywały się w salach Uniwersytetu Jana Kazimierza, wygłoszono łącznie 60 referatów, uczestniczyło w nich 313 osób, wśród nich również kilkudziesięciu nauczycieli szkół średnich, bibliotekarzy, archiwistów, dziennikarzy. Najbardziej burzliwe dyskusje toczyły się w sekcji teoretycznoliterackiej, w szczególności nad referatami Juliusza Kleinera *Historyczność i pozaczasowość w strukturze dzieła literackiego* i Manfreda Kridla *Podstawowe zagadnienia nauki o literaturze*. Dzięki tym sporom i ujawnionej wyraźnie ofensywie nowych metod w badaniach literackich lwowski zjazd stał się wydarzeniem ogromnej wagi w dziejach polskiej nauki o literaturze.

W czasie trwania zjazdowych obrad Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza uczciło pamięć swego pierwszego prezesa, Romana Pilata, uroczystym odsłonięciem w krużganku uniwersytetu tablicy pamiątkowej, wykonanej na zamówienie Wydziału Towarzystwa przez Wojciecha Brzegę jeszcze w roku 1906. Podczas tej skromnej uroczystości przemawiali: rektor UJK prof. Jan Czekanowski i dyrektor Ossolineum Ludwik Bernacki. Odczytano również przemówienie wieloletniego prezesa Towarzystwa, ucznia i współpracownika profesora Pilata, Wilhelma Bruchnalskiego, któremu stan zdrowia nie pozwolił na uczestnictwo w zjeździe⁵³.

Wkrótce Towarzystwo święciło następną uroczystość: półwiecze swego istnienia. Obchód jubileuszowy, zorganizowany wspólnie z Polskim Towarzystwem Historycznym, odbył się we Lwowie z rocznym opóźnieniem 5 - 6 VI 1937 r. Rozpoczął się nabożeństwem żałobnym w kościele akademickim Św. Mikołaja w intencji zmarłych członków. Następnie zebrani w sali im. Jana Kasprowicza w gmachu Uniwersytetu wysłuchali odczytu prof. Eugeniusza Kucharskiego *Nauczycielska działalność Romana Pilata na katedrze filologii polskiej UJK*, po czym odbyło się nad-

19.V. 1937 20

TOWARZYSTWO LITERACKIE IM. A. MICKIEWICZA

Lwów, 19 maja 1937 r.
Uniwersytet

ZAPROSZENIE

NA UROCZYSTY OBCHÓD Z OKAZJI 50-LECIA TOWARZYSTWA
KTÓRY ODBĘDZIE SIĘ WE LWOWIE W DNIACH 5 I 6 CZERWCA 1937 R.

PROGRAM

SOBOTA 5 CZERWCA 1937 R.

1. Msza św. żałobna za zmarłych członków w kościele św. Mikołaja o godz. 9.
2. Odczyt prof. dra Eugeniusza Kucharskiego pt. „Nauczycielska działalność Romana Pilata na katedrze filologii polskiej U. J. K.” — o godz. 19 w sali IV im. Jana Kasprówicza (Uniwersytet, ul. Marszałkowska 1 I p.)
3. Nadzwyczajne Walne Zebranie: Program dalszych prac Towarzystwa — o godz. 19:30
4. Zebranie Towarzyskie w salach Uniwersytetu Jana Kazimierza o godz. 20:30

NIEDZIELA 6 CZERWCA 1937 R.

1. Hołd Zmarłym na Cmentarzu Łyczakowskim o godzinie 9 rano. Odjazd tramwajem Nr 3. U grobu Romana Pilata, Organizatora Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, przemówi dyr. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Dr Ludwik Bernacki
2. Uroczysta Akademia w Auli Uniwersytetu Jana Kazimierza o godz. 12.
3. Wspólna Wieczera w salach restauracji Hotelu George'a wieczorem o godz. 20:30.

Za

ZARZĄD

TOWARZYSTWA LITERACKIEGO IM. ADAMA MICKIEWICZA

Sekretarz

Bronisław Nadolski

Prezes

Juliusz Kleiner

Fot. 3. Zaprośzenie na uroczysty obchód z okazji 50-lecia Towarzystwa

zwyczajne Walne Zgromadzenie poświęcone planom dalszych prac Towarzystwa. Następnego dnia uczestnicy uroczystości udali się na Cmentarz Łyczakowski, gdzie przy grobie profesora R. Pilata wygłosił przemówienie dyrektor L. Bernacki. Złożono też kwiaty na mogiłach Antoniego Małeckiego, Piotra Chmielowskiego, Konstantego Wojciechowskiego, Henryka Kopii i innych zasłużonych polonistów lwowskich. Wreszcie centralnym momentem uroczystości była jubileuszowa akademія w auli Uniwersytetu Jana Kazimierza z udziałem wiceministra WR i OP prof. Józefa Ujejskiego, rektora UJK prof. Stanisława Kulczyńskiego, przedstawicieli PAU, Uniwersytetu Jagiellońskiego i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Zasadnicze przemówienia wygłosili: prezes PTH prof. Ludwik Kolankowski i prezes Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza prof. Juliusz Kleiner⁵⁴.

Wydział Towarzystwa miał także inne plany: zamierzano np. reaktywować pracę zamiejscowych Oddziałów, zmodyfikowany odpowiednio statut miał ułatwiać organizowanie i działalność filii Towarzystwa w różnych miejscowościach kraju. Tego zamierzenia nie udało się jednak urzeczywistnić.

Regularnie wychodził natomiast „Pamiętnik Literacki”, który swą przedwojenną działalność zakończył XXXV rocznikiem (1938). Po rezygnacji L. Bernackiego kolejny rocznik, właśnie ten ostatni, wyszedł pod nową redakcją z udziałem Kazimierza Kolbuszewskiego, Eugeniusza Kucharskiego i Stanisława Łempickiego. Ten sam zespół skompletował materiał do następnego rocznika, którego wydanie... opóźniło się o kilka lat.

Wszystkimi pracami Towarzystwa Literackiego kierował od 25 V 1937 r. nowy Wydział w następującym składzie: Juliusz Kleiner — prezes, Kazimierz Kolbuszewski — wiceprezes, Bronisław Nadolski — sekretarz, Karol Badecki — skarbnik oraz Ludwik Bernacki, Władysław Floryan, Janina Garbaczowska, Juliusz Kijas, Eugeniusz Kucharski, Stanisław Łempicki, Jan Gwalbert Pawlikowski, Mieczysław Piszczkowski, Jan Pliszewski, Leon Poradowski, Ryszard Skulski — członkowie⁵⁵. Był to ostatni Wydział Towarzystwa Literackiego posiadający swą siedzibę we Lwowie, gdzie przeżył wybuch II wojny światowej.

Jednak i w tych tragicznych latach Towarzystwo istniało i pracowało. Gdy w roku 1940 odbywały się we Lwowie obchody związane z 85 rocznicą śmierci Adama Mickiewicza, przy czynnym udziale polskich badaczy literatury, zaczęto myśleć o wznowieniu działalności Towarzystwa. Pewne kroki w tym kierunku czynił Jerzy Borejsza, jednak nie dały one rezultatu. W czasie okupacji niemieckiej, w roku 1943, zaczęto organizować konspiracyjne zebrania naukowe, które były kontynuacją przedwojennych „Wieczorów «Pamiętnika Literackiego»”. Prelegentami byli: Eugeniusz

Kucharski, Stefan Kawyn, Stefania Skwarczyńska, Janina Garbaczowska, Bronisław Nadolski i inni⁵⁶.

Zimą 1941/42 r. wznowił swą, oczywiście konspiracyjną, działalność Oddział Warszawski. W każdą pierwszą niedzielę miesiąca w mieszkaniu prof. Juliana Krzyżanowskiego przy ulicy Brzozowej 12 zbierało się grono członków Towarzystwa. Referaty wygłaszali Zofia Szmydtowa, Wacław Borowy, Tadeusz Mikulski, Tadeusz Wiwatowski, oczywiście gospodarz spotkań, raz nawet wystąpił przybyły z Krakowa profesor Stanisław Pigoń. Takich zebrań odbyło się do czasu Powstania ok. 30. Ponadto gromadzono dokumentację i opracowywano, z myślą o publikacji, sylwetki polonistów zmarłych i zamordowanych podczas wojny. „Tak wyraziło się wówczas — pisał jeden z uczestników tych warszawskich spotkań — rzadkie prawo polskiego życia: prawo kontynuacji.”⁵⁷

IV

W powojennych dziejach Towarzystwa Literackiego można wyróżnić trzy okresy: 1) 1945 - 1950: odbudowa stanu organizacyjnego w nowych warunkach, próby wytyczenia nowych i kontynuacji dotychczasowych kierunków działalności; 2) 1950 - 1954: zmiana profilu Towarzystwa i realizacja postulatów jego „umasowienia”. Jednocześnie w związku z zasadniczymi zmianami w organizacji życia naukowego w Polsce po pewnym czasie występują objawy kryzysu, zagrażającego dalszemu istnieniu Towarzystwa; 3) od 1954 r. systematyczny rozwój Towarzystwa Literackiego, które stopniowo umacnia swą pozycję w życiu naukowym a zasięgiem działalności obejmuje coraz to nowe ośrodki w różnych częściach kraju.

*
* *
*

Wprawdzie Towarzystwo Mickiewiczowskie nigdy nie zaprzestało działalności i kontynuowało ją w ograniczonym zakresie w warunkach konspiracyjnych, jednak po zakończeniu wojny musiało organizować się na nowo. Dwa były miejsca jego równoczesnych powtórných narodzin: Kraków, gdzie Oddział ukonstytuował się na nowo 10 V 1945 r., oraz Łódź. Tu pierwsze zebranie organizacyjne odbyło się 13 maja i od razu Oddział zaczął ustalać program własnej pracy. Po krótkim okresie wstępnym, w którym rozważano możliwości reaktywowania przedwojennego Towarzystwa Polonistów RP, oddział konstytuuje się ostatecznie jako nowa centrala Towarzystwa, uzyskuje zatwierdzenie swojego statutu i rozpoczyna szeroką działalność naukowo-odczytową i wydawniczą. Po kilku miesiącach funkcjonowania tymczasowego zarządu pod przewod-

nictwem Tadeusza Czapczyńskiego, na czele zarządu powołanego jesienią 1945 r. staje prof. Stefania Skwarczyńska, zaś rolę głównego organizatora prac Oddziału spełnia jego wiceprezes Juliusz Saloni. Na pierwszym planie znajduje się działalność wydawnicza i w tym celu już w grudniu tegoż roku Oddział powołuje do życia Spółdzielnię Wydawniczą „Polonista”. Wydawnictwo, które od początku ma ambitne plany edytorskie, przede wszystkim rozpoczyna wydawanie na nowo trzech czasopism, które w okresie przedwojennym były organami Towarzystwa Polonistów RP. Są to: 1) „Prace Polonistyczne” (od 1937 r. organ Oddziału Łódzkiego), 2) „Zagadnienia Literackie” (kontynuacja dwumiesięcznika „Życie Literackie”, głównego organu Towarzystwa Polonistów), 3) „Polonista” (od 1937 r. organ Oddziału Warszawskiego, przedtem od 1930 r. wydawany przez Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska” w Warszawie). Ponadto rozpoczęto publikację książek. W dorobku Spółdzielni Wydawniczej „Polonista” znajdują się takie pozycje, jak *Romana Ingardena Szkice z filozofii literatury* (1947) oraz *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu czterdziestolecia pracy naukowej prof. dra Juliusza Kleinerja* (1949)⁵⁸.

Mimo iż ówczesna działalność Oddziału Łódzkiego istotnie pozwoliła mu pełnić doniosłą rolę w powojennej odbudowie życia naukowego polonistyki, właściwe początki nowego okresu istnienia Towarzystwa widoczne są w Krakowie.

Tu na czele zarządu wskrzeszonego Oddziału obok przewodniczącego, prof. Stanisława Pigionia, stanął jako wiceprezes prof. Julian Krzyżanowski, którego popowstaniowe wędrówki doprowadziły do Krakowa. Wprawdzie przyjął on tę funkcję w zarządzie pierwszego wznowionego po wojnie Oddziału, czuł się jednak nadal przede wszystkim prezesem Oddziału Warszawskiego, którego prace były kontynuowane pod jego przewodnictwem także w latach hitlerowskiej okupacji. Zdawał sobie również sprawę z tego, że po dokonanych ostatnio zmianach terytorialno-politycznych siedzibą władz Towarzystwa powinna zostać Warszawa, a rola głównego organizatora jego działalności w nowych warunkach winna przypaść zarządowi Oddziału Warszawskiego. Toteż już w lecie 1945 r. odbywa w Krakowie naradę z przedstawicielami Oddziałów Towarzystwa (Stanisław Łempicki — Lwów, Stanisław Pigoń — Kraków, Wacław Borowy i Leon Płoszewski — Warszawa) i uzyskawszy od nich odpowiednie pełnomocnictwa rozpoczyna starania o wznowienie działalności wydawniczej, przede wszystkim o wydanie kolejnego, XXXVI rocznika „Pamiętnika Literackiego”. Za początek tych starań można uznać następujące pismo:

Kraków, 9 lipca 1945

Ministerstwo Oświaty
w Warszawie

Imieniem Zarządu Twa Literackiego im. A. Mickiewicza, jako przewodniczący Oddziału Warszawskiego, uprzejmie proszę o przyznanie zasiłku na wydawnictwa Twa w wysokości 150 000 zł. Suma ta przewidywana jest na wydanie „Pamiętnika Literackiego”, którego ostatni rocznik z datą 1938 wyszedł we Lwowie wiosną r. 1939 oraz na kontynuację „Biblioteki PamLit”, której t. VI (K. Wyki: *Pokolenia romantyczne*) spalił się w moim mieszkaniu w sierpniu [!] 1939, czasu wojny jednak został przez autora restytuowany.

Czasu okupacji Oddział Warszawski odbył ok. 30 posiedzeń naukowych i przygotował materiały na 2 roczniki „PamLit”, z których jeden poświęcony był charakterystyce historyków literatury zmarłych czasu wojny. Obecnie czynne są oddziały w Łodzi i Krakowie.

Szczegółowy plan pracy wydawniczej Zarząd przedłożył po otrzymaniu przychylnej odpowiedzi Ministerstwa.

Prof. dr Julian Krzyżanowski

Sekretarz
Dr Tadeusz Mikulski
(dotąd w niewoli)⁵⁹

W przygotowaniu znajduje się ponadto następny tom „Biblioteki «Pamiętnika Literackiego»”, którym ma być *Bibliografia „Pamiętnika Literackiego” i „Pamiętnika Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” 1887 - 1939*, opracowana przez Zofię Świdwińską z myślą o zbliżającej się 60 rocznicy powstania Towarzystwa Literackiego.

Drugim zadaniem realizowanym przez niestrudzonego prezesa Oddziału Warszawskiego są przygotowania do pierwszego powojennego zjazdu naukowego polonistów z całej Polski. Zjazd ten ma być jednocześnie Walnym Zgromadzeniem Towarzystwa Mickiewiczowskiego i podjąć decyzje dotyczące jego dalszego rozwoju w nowej rzeczywistości. Mimo iż Oddział Łódzki ciągle pełnił formalnie funkcję centrali, Wydział Towarzystwa decyzją swego prezesa, Juliusza Kleinera, przekazał swoje kompetencje Oddziałowi Warszawskiemu. Jednocześnie prezes Oddziału czyni ustawiczne starania o zarejestrowanie Towarzystwa Literackiego w Warszawie.

W tym czasie sieć Oddziałów Towarzystwa rozszerza się na nowe ośrodki. W styczniu 1946 r. wznawia działalność Oddział Lubelski (prezesem zostaje prof. Juliusz Kleiner), w lutym powstaje Oddział we Wrocławiu (prezes: prof. Stanisław Kolbuszewski).

Ale chociaż formalności związane z legalizacją Oddziału Warszawskiego przeciągały się, Zjazd Naukowo-Literacki im. Bolesława Prusa odbył się w Warszawie w dniach 29 - 30 IX 1946 r. Obrady otworzył

referat J. Krzyżanowskiego *Sześćdziesięciolecie Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza*. Głównym tematem zjazdu była literatura polska XIX w. (twórczość Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza, Narcyzy Żmichowskiej, Marii Konopnickiej, Adolfa Dygasińskiego); ponadto zajmowano się najpilniejszymi potrzebami edytorskimi, programem uniwersyteckich studiów polonistycznych (m.in. referaty W. Borowego *Lektura polonistyczna* i R. Pollaka *Zagadnienie organizacji seminarium polonistycznego*) i nauczaniem literatury polskiej w szkole (tych spraw dotyczyły referaty W. Kochańskiego *Nauczanie języka polskiego na Ziemiach Odzyskanych*, M. Pęcherskiego *Utwór literacki jako przedmiot nauczania w szkole*, H. Szypera *Podstawy ideowe nowych programów języka polskiego*, J. Trzynadłowski *Teoria literatury w szkole podstawowej*).

Przy tej okazji odbył się Walny Zjazd Towarzystwa Literackiego, który zatwierdził zmiany w statucie i przeniesienie centrali Towarzystwa do Warszawy oraz wybrał Zarząd Główny w następującym składzie: Julian Krzyżanowski (prezes), Stefan Wierczyński (wiceprezes), Eugeniusz Sawrymowicz (sekretarz), Jerzy Pelc (zastępca sekretarza), Zdzisław Libera (skarbnik), Waław Borowy, Kazimierz Budzyk, Juliusz Wiktor Gomulicki, Henryk Szyper, Zygmunt Sitnicki — członkowie. W skład Komisji Rewizyjnej weszli: Mieczysław Brahmer, Kazimierz Czachowski i Zofia Szmydtowa⁶⁰.

Starania o zarejestrowanie centrali Towarzystwa w Warszawie trwały jeszcze przez kilka miesięcy i zakończyły się dopiero 13 V 1947 r. wpisaniem „do Rejestru Stowarzyszeń i Związków pod Nr 184”. Jeszcze w 1946 roku, jesienią, rozpoczął pracę nowy Oddział w Toruniu (pierwszy prezes: prof. Eugeniusz Kucharski), w roku następnym powstał Oddział w Gdańsku (prezes: Marian des Loges), a w 1948 r. wznowił pracę Oddział Poznański (przewodniczący: prof. Tadeusz Grabowski).

Nowy Zarząd Główny rozpoczął energiczną działalność, która w pierwszych latach koncentrowała się przede wszystkim na redagowaniu i wydawaniu kolejnych roczników „Pamiętnika Literackiego” oraz opracowywaniu planów innych wydawnictw naukowych i literackich. Rozważano możliwość publikowania wyborów pism zmarłych badaczy literatury i krytyków literackich, wydawania ineditów naukowo-literackich (otrzymano konkretne zgłoszenia: wybór nie drukowanych pism Zygmunta Łempickiego oraz monografię Stanisława Windakiewicza o Słowackim). Z inicjatywy Kazimierza Budzyka przygotowano plan serii księgoznawczej. W pewnym momencie pojawiła się myśl wznowienia pod firmą Towarzystwa, w oparciu o fundusze Ministerstwa Kultury i Sztuki, „Rocznika Literackiego”: już nawet zaplanowano ogólnie zawartość dwóch pierwszych tomów, które miały przynieść materiał za lata: 1) 1939 -

- 1944, 2) 1945 - 1946. Obmyślano dalej plany wydań dzieł klasyków literatury polskiej, w pierwszej kolejności Jana Kochanowskiego i Juliusza Słowackiego.

Z tych ambitnych planów udało się zrealizować tylko niektóre. Ukazały się więc kolejne tomy „Pamiętnika Literackiego”, wśród nich wyróżnia się znakomity rocznik Mickiewiczowski (1948). Wyszła drukiem w 1948 r. wspomniana bibliografia Z. Świdwińskiej jako tom VI „Biblioteki «Pamiętnika Literackiego»”. Zaplanowana seria księgoznawcza ograniczyła się do książki K. Budzyka *Studia z zakresu bibliografii i księgoznawstwa* (1948), po czym seria przestała być własnością Towarzystwa. Największym sukcesem edytorskim okazało się 14-tomowe wydanie *Dzieł Juliusza Słowackiego* pod red. J. Krzyżanowskiego (1949), kilkakrotnie wznawiane, które pozwoliło zaspokoić jedną z najpoważniejszych potrzeb rynku czytelniczego.

Własne plany naukowe próbował realizować również Oddział Gdański: w związku z przypadającą w roku 1951 czterechsetną rocznicą wydania dzieła Modrzewskiego *De Republica emendanda* postanowiono przystąpić do opracowania i wydania nowego przekładu tego dzieła. Inicjatywa, której realizacja rozpoczęła się całkiem pomyślnie, została po kilku latach przejęta i doprowadzona do końca przez Państwowy Instytut Wydawniczy⁶¹.

Ponadto już w tych pierwszych latach Towarzystwo myśli o rozszerzeniu swej działalności na teren szkoły i w tym celu w 1947 r. nawiązuje kontakt z Ośrodkiem Metodycznym Języka Polskiego. Wspólnie organizują odczyty dla nauczycieli w Warszawie i Płocku z zamiarem przeniesienia tej akcji na szerszy teren. Oprócz tego Zarząd Główny wspólnie z Komisją do Badania Dziejów Literatury i Oświaty Wydziału I Towarzystwa Naukowego Warszawskiego organizuje stale posiedzenia naukowe, otwarte dla wszystkich zainteresowanych.

Inne inicjatywy Towarzystwa Literackiego w tym okresie to wszczęcie starań o odbudowę pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie oraz — w związku z przypadającą w 1948 r. 150 rocznicą urodzin poety — pomysł urządzenia w stolicy wielkiej Wystawy Mickiewiczowskiej. Obie te inicjatywy zostały urzeczywistnione przez inne czynniki przy współudziale przedstawicieli Towarzystwa.

Wkrótce wyłoniła się potrzeba zwołania kolejnego Walnego Zjazdu, który — zgodnie ze znowelizowanym statutem — powinien był odbywać się w odstępach dwuletnich. Zamierzano połączyć go z sesją Mickiewiczowską, a na miejsce obrad przewidywano Wrocław lub Poznań. Różnego rodzaju trudności zmusiły organizatorów do przesunięcia terminu. Aby uczynić zadość wymaganiom statutu, zwołano spotkanie delegatów Oddziałów przy okazji uroczystego wieczoru ku czci Juliusza Słowackiego

w Uniwersytecie Warszawskim w dniu 4 IV 1949 r. Natomiast sprawa zjazdu polonistów stała się już wkrótce przedmiotem dyskusji — nieraz kłopotliwych — Zarządu Towarzystwa z dyrekcją Instytutu Badań Literackich, który powstał w Warszawie w lipcu 1948 r. W wyniku rozmów ustalono, że zjazd zostanie zorganizowany wspólnie przez IBL i Towarzystwo Literackie i odbędzie się wiosną 1950 r.

Powstanie IBL spowodowało inne jeszcze konsekwencje dla Towarzystwa. W tych samych dyskusjach wypłynęła sprawa powołania czasopisma naukowego, które winien wydawać Instytut. Zaproponowano więc wspólne wydawanie „Pamiętnika Literackiego”, przy czym — twierdzili przedstawiciele Instytutu — „linia ideologiczna [czasopisma], a zapewne i personalna będą musiały ulec zmianie.” Po dłuższych i kontrowersyjnych dyskusjach w gronie Zarządu, a także po zasięgnięciu opinii przedstawicieli Oddziałów Towarzystwa, Zarząd Główny zdecydował się — nie bez żalu — na propozycję dyrekcji IBL⁶². Ustalono, że roczniki XXXIX i XL ukażą się jeszcze jako wydawnictwo Towarzystwa Literackiego i będą firmowane przez dotychczasową redakcję (Julian Krzyżanowski i Tadeusz Mikulski), zaś kolejny rocznik ukaże się jako wspólny organ obu instytucji. W skład nowej redakcji weszli z ramienia Towarzystwa J. Krzyżanowski i T. Mikulski, a z IBL — K. Budzyk i S. Żółkiewski. Pierwszy kwartalny zeszyt „Pamiętnika” pod nową redakcją ukazał się już w pierwszym kwartale 1950 r. Zaś roczniki XXXIX i XL — po przebyciu różnych perypetii — wyszły: pierwszy z nich w sierpniu 1950, drugi, dedykowany pamięci Wacława Borowego, dopiero w 1952 r. Członkowie Towarzystwa, zgodnie z wieloletnią tradycją, otrzymywali i mieli nadal otrzymywać „Pamiętnik” bezpłatnie⁶³.

Ale i pozostałe wydawnictwa Towarzystwa zaczęły przechodzić w tym czasie w inne ręce. Jeszcze w 1948 r. „Polonista” zostaje przejęty od Oddziału Łódzkiego przez Ministerstwo Oświaty i staje się odtąd jego organem pod zmienionym tytułem „Polonistyka”. W tym też czasie przestaje wychodzić łódzkie „Życie Literackie (Zagadnienia Literackie)”. Seria „Książka w Dawnej Kulturze Polskiej”, zapoczątkowana z inicjatywy Towarzystwa, przechodzi pod wspólną firmę Instytutu Badań Literackich i Biblioteki Narodowej.

Towarzystwo staje w obliczu konieczności zmian profilu swojej działalności. Był to główny temat Walnego Zjazdu Delegatów, który odbył się w Warszawie 7 V 1950 r., w przededniu ogólnopolskiego Zjazdu Polonistów, który — jak napisano w ówczesnym sprawozdaniu — „był terenem starć ideologicznych na tematy teoretyczne i historyczne”⁶⁴.

*

* *

Przytoczone słowa zapowiadały początek nowego okresu w dziejach życia naukowego, który mógł niezbyt korzystnie wpłynąć na dalsze istnienie Towarzystwa Mickiewiczowskiego, skupiającego wybitnych uczonych starszego pokolenia, teraz — zwłaszcza na wspomnianym Zjeździe — postawionych pod pręgierzem surowej, niesprawiedliwej i bezceremonialnej w swej formie krytyki.

Towarzystwo postawiło sobie jednak w nowej sytuacji nowe cele, z których najważniejszym było „umasowienie” wśród osób interesujących się zagadnieniami literatury polskiej i obcej. W praktyce oznaczało to nawiązanie bliższej współpracy z nauczycielami-polonistami i zwerbowanie jak największej ich liczby w szeregi Towarzystwa.

Temu celowi służyły następujące kroki Zarządu Głównego: a) nawiązanie ścisłej współpracy z Sekcjami Języka Polskiego Wojewódzkich i Powiatowych Ośrodków Doskonalenia Kadr Oświatowych (przewodniczący tych Sekcji z reguły byli powoływani w skład Zarządów Oddziałów Towarzystwa), b) rozwinięcie szerokiej akcji odczytów popularnonaukowych, uwzględniających potrzeby nauczania szkolnego, c) w nowym statucie zagwarantowano możliwości zakładania Oddziałów w każdym mieście, w którym zbierze się 15 członków, a tzw. punktu Towarzystwa przy 10 członkach. Członkowie nadal mieli możliwość bezpłatnego otrzymywania „Pamiętnika Literackiego”.

Te nowe kierunki działalności przejawiały się przede wszystkim w zakładaniu nowych Oddziałów oraz werbowaniu nowych członków. Już w roku 1950 utworzono Oddziały w Katowicach i Olsztynie, w następnym roku — w Kielcach, Siedlcach i Sandomierzu. Liczba członków wzrasta z 434 w roku 1950 do 1272 już w roku następnym.

Do Oddziałów Towarzystwa wyjeżdżają prelegenci z ośrodków uniwersyteckich oraz z Instytutu Badań Literackich. W Warszawie natomiast zebrania naukowe były organizowane wspólnie z IBL, przy czym Towarzystwo uczestniczyło w nich na prawach gościa, nie zawsze zresztą zapraszanego, a nawet zawiadamianego.

Po I Kongresie Nauki Polskiej i powołaniu Polskiej Akademii Nauk (1951) sytuacja towarzystw naukowych zaczęła stawać się niejasna. Towarzystwo Mickiewiczowskie w wyniku nadania Instytutowi Badań Literackich statusu placówki Akademii utraciło definitywnie „Pamiętnik Literacki”, a członkowie — prawo do bezpłatnego otrzymywania pisma. Groziło to zahamowaniem akcji werbunkowej i odpływem części członków Towarzystwa. Ponadto władze PAN w pewnym momencie cofnęły przyznaną wcześniej Towarzystwu dotację, po czym przywróciły ją w bardzo

skromnym wymiarze, w związku z czym nie zapewniała ona rozwoju zaplanowanych prac, zwłaszcza akcji odczytowej.

Mimo to Zarząd Główny, nie zrażając się trudnościami, planuje ambitne prace naukowo-wydawnicze. Do najważniejszych należy inicjatywa krytycznego wydania dzieł wszystkich Adama Mickiewicza w 24 tomach. Według optymistycznych prognoz profesora Krzyżanowskiego całość miała się ukazać już na stulecie śmierci poety w roku 1955! Zamierzano również rozpocząć prace nad wydaniem korespondencji J. I. Kraszewskiego. Żaden z tych projektów nie doczekał się realizacji, zaś najważniejszy — wydanie dzieł Mickiewicza — został zrealizowany przez szerszy komitet ogólnopolski.

Aby przyspieszyć wyklarowanie sytuacji Towarzystwa, Zarząd Główny zebrał się na posiedzeniu plenarnym 21 II 1953 r. z udziałem sekretarza Wydziału I Nauk Społecznych PAN Stefana Żółkiewskiego i sekretarza naukowego IBL Samuela Sandlera. Prezydium Zarządu Głównego przedstawiło pod dyskusję następujący program dalszego działania:

„Prezydium Zarządu Głównego Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza uważa, że dalsza działalność Towarzystwa powinna objąć następujące dziedziny:

a) wywoływanie i podtrzymywanie życia naukowego prowincji — przez:

1) organizowanie prac naukowo-badawczych, archiwalnych, redakcyjno-wydawniczych na bazie istniejących Oddziałów (przykład: *De Republica* w Oddziale Gdańskim, „Prace Polonistyczne” w Oddziale Łódzkim),

2) organizowanie odczytów naukowych i popularnonaukowych na prowincji we współdziałaniu z Instytutem Badań Literackich i WODKO,

3) dostarczanie, przynajmniej po cenach niżonych, podstawowego periodyku tj. „Pamiętnika Literackiego”;

b) kontynuację dotychczasowych prac w Oddziale Warszawskim — przez:

1) odczyty naukowe organizowane wspólnie z IBL,

2) odczyty popularnonaukowe dla warszawskiego WODKO,

3) podejmowanie prac redakcyjno-wydawniczych uzgodnionych i zaaprobowanych przez IBL (przykład: *Dzieła* Słowackiego lub proponowane ostatnio krytyczne wydanie listów Kraszewskiego).⁶⁵

Deklaracja ta została przez wszystkich zaaprobowana, co oznaczało przewyciężenie chwilowego kryzysu, zapewnienie Towarzystwu określonych ram działalności oraz stworzenie podstaw jego harmonijnej współpracy z władzami PAN i IBL.

Ożywiła się wówczas akcja odczytowa, a zapowiedzią dalszego rozwoju organizacyjnego stało się powołanie do życia w październiku 1953 r. nowego Oddziału w Szczecinie. Zapewniono Towarzystwu stałą dotację PAN, przyznano również członkom zniżkę w prenumeracie „Pamiętnika Literackiego”. Zgodnie z przytoczoną deklaracją programową uzyskano możliwość organizowania regionalnych prac badawczych w Oddziałach (rozpoczął je Oddział Gdański podjęciem prac nad kultem Adama Mickie-

wicza na Pomorzu, teatrem w Gdańsku w okresie Oświecenia, satyrą gdańską drugiej połowy XVIII w. oraz nieznanymi polonikami rękopiśmiennymi w tamtejszych zbiorach). W Warszawie odzyskało Towarzystwo możliwość organizowania własnych odczytów. Wreszcie, po czteroletniej przerwie, można było zwołać Walny Zjazd. Odbył się on w Warszawie 23 V 1954 r. i potwierdził obrane przez dotychczasowe władze założenia programowe i kierunki prac: pozostawały nimi nadal na równi — szeroka współpraca z nauczycielem i szkołą i związana z tym akcja odczytowa oraz podejmowanie własnych prac naukowych i publikowanie ich wyników.

Pierwszym wystąpieniem Towarzystwa Literackiego na zewnątrz po kilku latach przerwy był zorganizowany w 1954 r. w Warszawie i Gdańsku cykl publicznych wykładów *Ocena dorobku naukowego dziesięciolecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w zakresie badań nad historią literatury*. Jeszcze bardziej widoczna stała się obecność Towarzystwa w życiu naukowym kraju w roku 1955, obchodzonym nie tylko w Polsce jako Rok Mickiewiczowski. Wówczas to Towarzystwo uczciło swego patrona zorganizowaniem cyklów prelekcji w Warszawie oraz w Oddziałach: Toruńskim, Lubelskim, Poznańskim zaś Oddział Katowicki wspólnie z miejscową Wyższą Szkołą Pedagogiczną i Śląskim Instytutem Naukowym urządził Sesję Mickiewiczowską z referatami zarówno przedstawicieli własnego środowiska, jak i zaproszonych prelegentów, wśród których znaleźli się Julian Krzyżanowski, Zenon Klemensiewicz, Kazimierz Wyka i inni. Teksty prelekcji warszawskich zostały wydane nakładem PIW pt. *Mickiewicz. Siedem odczytów* (1956), materiały sesji katowickiej w księdze *Adam Mickiewicz* (Katowice 1958).

Rozpoczął się dla Towarzystwa Literackiego okres największego rozwoju i najżywszej działalności, który — mimo chwilowe trudności i występujące tu i ówdzie zahamowania — trwa do dnia dzisiejszego. Spróbujmy w syntetycznym skrócie ukazać najważniejsze kierunki tej działalności i jej najdonioślejsze osiągnięcia⁶⁶.

*

Życie organizacyjne. Oddziały. W ciągu tych trzydziestu lat rozbudowała się sieć Oddziałów Towarzystwa Literackiego i ogarnęła obszar niemal całej Polski. Kolejno powstawały Oddziały: w 1955 — w Opolu i Białymstoku, w 1956 — w Rzeszowie, Częstochowie i Koszalinie, 1959 — w Cieszynie, 1960 — w Przemyślu, 1961 — w Bydgoszczy, Grudziądzu, Inowrocławiu i Zielonej Górze, w 1962 uzyskał odrębną osobowość Oddział Warszawski, 1964 — w Elblągu, 1966 — w Pabianicach, 1968 — w Piotrkowie Trybunalskim i Łomży, 1970 — w Warszawie-Rembertowie (przy Okręgowym Ośrodku Metodycznym dla ówczesnego

województwa warszawskiego), 1972 — w Jarosławiu i Słupsku, 1974 — w Sosnowcu i Grójcu, 1975 — w Płocku, 1976 — w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu, 1977 — w Bielsku-Białej, 1978 — w Kaliszu i Koninie, 1980 — w Starogardzie Gdańskim, wreszcie w 1982 — w Tarnowie (ten ostatni reaktywowany po z górą siedemdziesięcioletniej przerwie).

Poszczególne Oddziały organizowały się zarówno z inicjatywy Zarządu Głównego, jak i lokalnych środowisk w różnych miejscowościach. W niektórych wypadkach istniejące Oddziały były inspiratorami zakładania nowych placówek na sąsiednich terenach. Tak np. Oddział Gdański patronował powstaniu nowych Oddziałów w Elblągu i Starogardzie Gdańskim, z inspiracji Oddziału Toruńskiego zostały powołane do życia nowe placówki w Bydgoszczy, Grudziądzu i Inowrocławiu, przy współudziale Oddziału Lubelskiego powstały Oddziały w Białej Podlaskiej, Chełmie i Zamościu. Oddział w Sosnowcu i Uniwersytet Śląski sprawują naukowy patronat nad młodszym Oddziałem w Bielsku-Białej.

Nie wszystkie wymienione Oddziały rozwijały się z równą intensywnością. Niektóre po pewnym czasie przestały przejawiać jakąkolwiek działalność i ulegały likwidacji lub zawieszeniu, inne przeżywały okresowe trudności, po czym wznawiały pracę uzyskując bardzo dobre wyniki. Tak np. po kilku latach przestał istnieć Oddział w Sandomierzu. Przez kilka lat zaledwie trwała działalność Oddziałów w Grudziądzu i Inowrocławiu. Również zaledwie przez cztery lata istniał Oddział w Warszawie-Rembertowie, po czym powołano na jego miejsce placówkę Towarzystwa w Grójcu. Doskonale pracujący Oddział Siedlecki po kilkunastu latach zaprzestał działalności, po pewnej przerwie wznowił ją, po czym znów nastąpił okres zastoju, po kilku latach ponownie przewyciężony. Również Oddział Szczeciński miał w swojej, bardzo czasem interesującej i ożywionej, działalności kilkuletnie przerwy. Nie rozwijał się pomyślnie Oddział Towarzystwa Literackiego w Koszalinie, dwukrotnie likwidowany i dwukrotnie reaktywowany. Najczęściej praca Oddziału zamiera, gdy zabraknie prezesa, który z reguły jest głównym organizatorem i inspiratorem poczynań środowiska. Słusznie pisano w sprawozdaniu Zarządu Głównego na Zjazd w Olsztynie w 1960 r.

„Gwarancją sukcesów Towarzystwa jest, jak dotąd, znalezienie jednostek, które ofiarnie i rzetelnie pełnią swe obowiązki — z reguły na stanowiskach przewodniczących Oddziałów. Słowem, Towarzystwo, wbrew temu co wykazują kartoteki liczące 709 deklaracji członkowskich, wspiera się przede wszystkim na 18 filarach czyli przewodniczących Oddziałów.”

W roku 1980 Towarzystwo posiadało 36 Oddziałów i 1595 członków: najwięcej w Oddziale Warszawskim (205), dalej kolejno — w Olsztyńskim (90), Bielsko-Bialskim (88) i Gdańskim (85).

Regularną formą spotkań przedstawicieli wszystkich Oddziałów są odbywane w odstępach dwuletnich Walne Zjazdy Delegatów, które — począwszy od roku 1956 — są organizowane za każdym razem w innym mieście, połączone z sesją naukową, często też urozmaicone programem artystycznym i turystycznym. Z wyjątkiem roku 1959, kiedy to spotkanie przedstawicieli Oddziałów odbyło się przy okazji ogólnopolskiej sesji na 150-lecie urodzin Juliusza Słowackiego w Warszawie, kolejne Walne Zjazdy odbyły się: w Rzeszowie (dwukrotnie: 1956 i 1976), Olsztynie (1960), Opolu (1961), Katowicach i Cieszynie (1963), Gdańsku (1966), Białymstoku (1968), Piotrkowie Trybunalskim (1970), Lublinie (1972), Słupsku (1974), Łomży (1978), Płocku (1980) i — po nieco dłuższej przerwie — ponownie w Warszawie (1983). Zmieniony ostatnio statut przewiduje znów trzyletnie kadencje władz i w związku z tym Walne Zjazdy będą się odbywać co trzy lata.

Podtrzymaniu kontaktów i wymianie doświadczeń między Oddziałami służą też odbywane od 1973 r. w okresach międzyzjazdowych narady prezesów (dwie ostatnie odbywały się w Kaliszu w latach 1979 i 1981). Ponadto od kilkunastu lat zwiększył się udział przedstawicieli Oddziałów w pracach Zarządu Głównego Towarzystwa. Podczas gdy dawniej w skład władz centralnych wchodził tylko, lub w ogromnej większości, poloniści warszawscy (podobnie jak wcześniej lwowscy), w obecnym Zarządzie są członkowie Oddziałów z Gdańska, Kalisza, Krakowa, Lublina Łodzi, Olsztyna, Poznania, Rzeszowa, Sosnowca, Wrocławia.

Formy pracy Oddziałów są zróżnicowane w zależności od charakteru i potrzeb środowiska, częściowo także od zainteresowań członków. Niektóre Oddziały kontynuują wypróbowane formy posiedzeń naukowych, inne kładą nacisk na popularyzację nauki o literaturze w środowiskach nauczycielskich, studenckich, a także wśród uczniów szkół średnich. Inne łączą ściśle swoją działalność z programem pracy miejscowych ośrodków metodycznych.

Najczęstszymi formami pracy w Oddziałach są: odczyty naukowe na otwartych posiedzeniach, prelekcje wygłaszane w szkołach, na konferencjach i kursach nauczycielskich, cykle wykładów publicznych oraz sesje naukowe i popularnonaukowe, organizowane z różnych okazji z udziałem prelegentów miejscowych i zaproszonych.

Niektóre Oddziały rozwijały w swoim czasie bardzo ożywioną akcję odczytową w szkołach na terenie swojego działania. Tak np. Oddział Siedlecki organizował coroczne cykle prelekcji dla maturzystów, w których licznie uczestniczyła zarówno młodzież z miejscowych szkół jak też przyjeżdżająca z innych miejscowości Podlasia. Oddział Lubelski urządzał stałe wyjazdy swoich prelegentów do szkół ogólnokształcących i zawodowych województwa lubelskiego. Akcja ta cieszyła się dużym powodze-

niem (np. w 1960 r. odbyło się 46 takich odczytów w 13 miejscowościach). Podobnie posiadał stałe „punkty odczytowe” w terenie Oddział Częstochowski i — przez pewien czas — Oddział Krakowski. Oddział Olsztyński stale organizuje odczyty zaproszonych prelegentów nie tylko we własnej siedzibie ale także w Działdowie, Lidzbarku Warmińskim, Bartoszycach, Ostródzie i in. Ostatnio szeroką akcją odczytów dla młodzieży Zagłębia i Śląska rozwija Oddział w Sosnowcu: są to cykle wykładów np. „Od średniowiecza do pozytywizmu”, „Od Młodej Polski do literatury najnowszej”, „Tradycja i współczesność”, „Syntezy i interpretacje”, „W kręgu literatury i kultury”, przeznaczone dla młodzieży szkół średnich, niektóre specjalnie dla kandydatów na studia humanistyczne. Odbywają się one zarówno w szkołach, jak też — dla szerokiego audytorium — w Pałacu Młodzieży w Katowicach czy w Pałacu Kultury Zagłębia w Dąbrowie Górniczej.

Inną często praktykowaną formą działalności są cykle odczytów oraz sesje naukowe lub popularnonaukowe. Bardzo często są one organizowane z okazji rocznic wybitnych pisarzy — odbywały się więc w wielu Oddziałach sesje poświęcone twórczości Reja, Kochanowskiego, Górnickiego (w Oświęcimiu), Mickiewicza, Słowackiego, Norwida, Fredry, Kraszewskiego (ogólnopolska sesja naukowa w Warszawie, zorganizowana przez Zarząd Główny, oraz sesje w Oddziałach m.in. w Lublinie i Grudziądzu), Sienkiewicza, Prusa, Konopnickiej, Dygasińskiego (dwukrotnie w Oddziale Kieleckim), Żeromskiego, Kasprowicza, Wyspiańskiego, Reymonta, Przybyszewskiego, Grzymały-Siedleckiego (kilkakrotnie w Oddziale Bydgoskim), Żegadłowicza, Przybosa, Sebyły (w Oddziale Częstochowskim), Tuwima, Gałczyńskiego, a z obcych — Moliere, Rousseau, Conrada i innych. Organizowano sesje poświęcone zasłużonym badaczom literatury polskiej (np. Stanisławowi Pigoniowi w Krakowie, Katowicach oraz w Rzeszowie i Jaśle, Romanowi Pollakowi w Toruniu, Leonowi Płoszewskiemu w Krakowie oraz wieczory poświęcone pamięci Ignacego Chrzanowskiego i Wacława Borowego w Warszawie, wreszcie — wielką ogólnopolską sesją poświęconą dziełu Juliana Krzyżanowskiego, urządzoną przy współudziale Oddziału Warszawskiego).

Były też sympozja poświęcone literaturze poszczególnych okresów historycznych, np. sesja historycznoliteracka w ramach „Święta kultury staropolskiej” w Łomży (1973), konferencja na temat awangardy literackiej okresu międzywojennego w Elblągu (1974), sesje poświęcone literaturze XX w. urządzane często z okazji kolejnych rocznic odzyskania niepodległości lub powstania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Tematem sesji w Oddziałach były też zagadnienia współczesnego teatru i filmu (np. „Polska klasyka teatralna a współczesność” w Opolu) czy też literatura dla dzieci i młodzieży (np. w Olsztynie). Dużym zainteresowa-

niem cieszył się zorganizowany przez Zarząd Główny w latach 1961 - 1962 cykl wykładów „Literatura polska w kontekście europejskim”, wygłoszonych w Przemyślu, Opolu, Warszawie i Poznaniu, których teksty zostały opublikowane w jubileuszowym zeszycie „Pamiętnika Literackiego” na 75-lecie Towarzystwa.

Wiele Oddziałów organizuje wykłady i sesje poświęcone literackim tradycjom własnej miejscowości i regionu. Szeroko uwzględniano tematykę regionalną w pracach Oddziałów: Cieszyńskiego, Częstochowskiego, Opolskiego, Przemyskiego. Oddział Gdański urządził sesje dotyczące literackich tradycji ziemi gdańskiej (1976) oraz tematyki marynistycznej w literaturze (1972). Jedną z pierwszych imprez powstałego w 1972 r. Oddziału Słupskiego była sesja na temat „Ziemia Koszalińska w literaturze”. Oddział Przemyski urządził ogólnopolską konferencję poświęconą pisarzom Ziemi Przemyskiej (1964). Najwięcej tego rodzaju sesji ma w swoim dorobku Oddział Rzeszowski: „Tradycje literackie Rzeszowa i Rzeszowszczyzny” (impreza w ramach Dni Rzeszowa w 1964 r.) czy „Region krośnieński w literaturze” (Krosno 1977) a oprócz tego cały szereg sympozjów poświęconych twórczości poetów i pisarzy związanych z regionem, organizowanych wspólnie z miejscową WSP i innymi instytucjami; tematyka dotychczasowych sesji dotyczyła m.in. twórczości literackiej Wilhelma Macha, Jana Wiktora, Juliana Przybosia, Jerzego Żuławskiego, Stanisława Piętaka, Juliana Kawalca, Ksawerego Preka. Odbyły się one w Rzeszowie, a także w Stalowej Woli, Dębicy, Sędziszowie Małopolskim i innych miejscowościach.

Wiele imprez organizowanych przez Oddziały miało charakter ogólnopolski. Dla przykładu można wymienić urządzoną przez Oddział Częstochowski w 1962 r. sesję poświęconą twórczości J. J. Rousseau z udziałem wybitnych historyków literatury oraz historyków filozofii i myśli politycznej czy zorganizowaną przez Oddział Kaliski w 1981 r. Mickiewiczowską Sesję Naukową „W 150 rocznicę pobytu Adama Mickiewicza na południowopolskiej ziemi”, urozmaiconą zwiedzaniem muzeum poety w Śmiełowie oraz imprezami poetycko-muzycznymi.

Oprócz wymienionych Oddziały inicjują również inne formy działalności, np. wieczory autorskie współczesnych pisarzy (Łomża, Częstochowa, Siedlce), koncerty i wieczory poezji (np. w Rzeszowie program w 150-lecie debiutu poetyckiego Mickiewicza w 1972 r. czy niedawno recital Norwidowski Danuty Michałowskiej). Oryginalną formą w pracy Oddziału Olsztyńskiego są „plenery literackie”, organizowane wspólnie ze środowiskiem olsztyńskich pisarzy. Inny charakter miało powołane w Częstochowie przez tamtejszy Oddział Studium Humanistyczne (1957 - 1968), które urządziło systematyczne wykłady z historii literatury polskiej i obcej, dziejów Polski, historii filozofii, nauki i sztuki, z techno-

logii pracy umysłowej dla szerokich kręgów mieszkańców Częstochowy i okolic.

Istnieją też inne, mniej formalne, przejawy pracy Oddziałów Towarzystwa. Do takich należą organizowane w swoim czasie przez Oddział Rzeszowski „czarne kawy polonistyczne” pozwalające w swobodnej atmosferze dyskutować nad aktualnymi problemami literatury. Oddział Warszawski urządzał przez pewien czas wycieczki krajoznawczo-literackie, najczęściej do miejsc związanych z życiem i twórczością pisarzy polskich (np. do Opinogóry czy Lipiec Reymontowskich). Podobne wycieczki organizował sporadycznie Oddział Olsztyński.

Fot. 4. Wycieczka Oddziału Warszawskiego do Lipiec Reymontowskich 11 VI 1967 r.

Oddziały Towarzystwa, których możliwości organizacyjne i finansowe nie zapewniają „życia ponad stan”, współpracują z wieloma instytucjami i stowarzyszeniami, które uczestniczą w przygotowaniu i finansowaniu różnych imprez. Pomoc merytoryczną zapewniają w większości wyższe uczelnie, Instytut Badań Literackich PAN i lokalne towarzystwa naukowe. Pomoc organizacyjną i finansową otrzymują placówki Towarzystwa nieraz od kuratoriów szkolnych, wojewódzkich i miejskich Wydziałów Kultury i Sztuki, Ośrodków Kształcenia Nauczycieli, bibliotek, muzeów

itp. Niektóre Oddziały utrwaliły w swoich środowiskach związki z różnymi lokalnymi placówkami, np. Oddział Łomżyński z powstałym w tym mieście Towarzystwem Naukowym im. Wagów, Oddział Olsztyński z Ośrodkiem Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Oddział Rzeszowski z miejscowym Towarzystwem Przyjaciół Nauk a także z Towarzystwem Przyjaciół Regionu Lasowiackiego, Towarzystwem Miłośników Ziemi Nizańskiej w Nisku n. Sanem i in. W ten sposób Oddziały Towarzystwa Literackiego są zarówno ośrodkami rozkrzewiania wiedzy polonistycznej, jak również istotnymi elementami miejscowych środowisk kulturalnych.

Wyda w n i c t w a. W czasie przewycięzania przejściowych trudności i śmielszego opracowywania planów na przyszłość Towarzystwo utraciło ostatnie swoje wydawnictwo periodyczne: „Prace Polonistyczne” w 1955 r. przestały być organem Oddziału Łódzkiego i zostały przejęte przez Uniwersytet Łódzki. Według opinii ówczesnego rektora tej uczelni, fakt ten był „jednym z ogniw procesu przekształceń dokonujących się w naszym mieście w wyniku rewolucji kulturalnej”.

Wkrótce jednak, w bardziej sprzyjających warunkach, powstają nowe inicjatywy wydawnicze. Przede wszystkim Towarzystwo nawiązuje ponownie bliższy kontakt z redakcją „Polonistyki”, która od 1957 r. jest wydawana oficjalnie „przy współpracy Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, a łamy jej stają się szeroko otwarte dla materiałów dostarczanych przez Towarzystwo. Myśli się także o własnym biuletynie czy roczniku. Już jesienią 1956 r., po udanym zjeździe rzeszowskim, planuje się nawet zawartość pierwszego numeru. Plany okazały się jednak przedwczesne, a na ich realizację trzeba było czekać jeszcze całe dziesięć lat.

Natomiast od 1957 r. Zarząd Główny czynił starania o wydawanie pisma polonistycznego, wzorowanego na przedwojennym „Ruchu Literackim”. Miało ono być wydawane w Krakowie przez tamtejszy Oddział Towarzystwa. Uzyskano już poparcie Uniwersytetu Jagiellońskiego, a nawet skompletowano komitet redakcyjny pod przewodnictwem Franciszka Bielaka. PAN odmówiła jednak przyznania dotacji na to czasopismo. Ostatecznie „Ruch Literacki” powstał w Krakowie w 1960 r. jako organ Komisji Historycznoliterackiej Krakowskiego Oddziału PAN, wydawany przy współudziale Oddziału Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza.

Jeszcze bardziej niepomyślnie ułożyły się losy drugiego projektowanego czasopisma. Miało to być pismo polonistyczne dla młodzieży pt. „Biesiada Literacka”. W sprawozdaniu Zarządu Głównego za rok 1958 czytamy nawet optymistyczne zapewnienie: „wiadomo już jednak, że pismo będzie się ukazywało, a jego wydawcą będzie PZWS, przedstawi-

ciele zaś Towarzystwa wejdą do komitetu redakcyjnego i roztoczą nad pismem opiekę analogiczną jak w «Polonistyce». Wkrótce jednak plany te całkowiec upadły.

Dopiero w 1966 r. dzięki życzliwości dyrekcji Instytutu Badań Literackich PAN, która podjęła się sfinansowania przedsięwzięcia, Towarzystwo uzyskało możliwość wydawania własnego „Rocznika”. Od roku 1971 „Rocznik” jest dotowany przez Wydział I PAN. Każdy tom zawiera kilka rozpraw i recenzji, dział „Mickiewicziana i materiały z epoki Mickiewicza” (tu stałą pozycję stanowią zamieszczane corocznie *Materiały do bibliografii Mickiewiczianów* w opracowaniu Łucji Araszkiewicz) oraz materiały z życia naukowego i organizacyjnego Towarzystwa. Przez szereg lat funkcję redaktora spełniał ofiarnie Stanisław Świrko. Niektóre tomy „Rocznika” są dedykowane zasłużonym członkom Towarzystwa Literackiego (dotąd Eugeniuszowi Sawrymowiczowi, Edmundowi Jankowskiemu, Janinie Kulczyckiej-Saloni i Zdzisławowi Liberze).

Zarząd Główny nie ustawał również w staraniach o możliwość wydawania własnej serii prac historycznoliterackich. Zapowiedzią wznowienia działalności wydawniczej stało się opublikowanie w 1956 r. nakładem PIW wspomnianego już zbioru odczytów o Mickiewiczu. Po dłuższych staraniach Państwowy Instytut Wydawniczy rozpoczął w 1960 r. wydawanie serii „Biblioteka Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”. Przez kilka lat kolejne pozycje ukazywały się dość regularnie, przy czym jedną z nich przyjęło do swego planu Ossolineum. Po roku 1967 nastąpiła jednak przerwa. W 1971 r. Zarząd wystąpił do władz Wydziału I PAN o przyznanie stałej rocznej dotacji na wznowienie „Biblioteki”. Po trzech latach sprawa została załatwiona pomyślnie i od 1975 r. kolejne tomy serii ukazują się nakładem wydawnictwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Dotychczas ukazały się w ramach „Biblioteki” następujące pozycje:

1. *W kręgu bliskich poety. Listy rodziny Słowackiego*. Oprac. S. Makowski i Z. Sudolski, 1960.
2. *Sienkiewicz. Odczyty*, 1960.
3. J. Krzyżanowski: *Paralele. Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru*. Wyd. 2, 1961.
4. S. Melkowski: *Poglądy estetyczne i działalność krytycznoliteracka Bolesława Prusa*, 1963.
5. J. Pelc: *Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej (od XVI do połowy XVIII w.)*, 1965.
6. I. Maciejewska: *Leopold Staff. Lwowski okres twórczości*, 1965.
7. W. Słodkowski: *„Syzyfowe prace” Stefana Żeromskiego. Studium monograficzne*, 1966.

8. S. Makowski, Z. Sudolski: *W kręgu rodziny i przyjaciół Słowackiego. Szkice i materiały*, 1967.

9. J. Kulczycka-Saloni: *Włodzimierz Spasowicz. Zarys monograficzny*, 1975.

10. M. Masłowski: *Dzieje bohatera. Teatralne wizje „Dziadów”, „Kordiana”, „Nie-Boskiej komedii” do II wojny światowej*, 1978.

11. S. Frybes: *W krainie groteski. Problemy satyry galicyjskiej drugiej połowy XIX w.*, 1979.

12. L. Kamiński: *Romantyzm a ideologia. Główne ugrupowania polityczne Drugiej Rzeczypospolitej wobec tradycji romantycznej*, 1980.

14. A. Mazanek: *Literackie drogi Wielkiej Emigracji do kraju przez wielkopolską prasę 1832 - 1848*, 1983.

15. A. Mackowicz: *Z problemów kształcenia literackiego w Polsce międzywojennej*, 1984.

16. *Problemy życia literackiego w Królestwie Polskim 2. połowy XIX wieku*. Studia pod red. S. Frybesa, 1983.

17. S. Makowski: *Tęcze i świerzopy. Słowacki — Beniowski — Mickiewicz*, 1984⁶⁷.

Działalność wydawniczą podejmują również, raczej sporadycznie, Oddziały. I tak Oddział Częstochowski opublikował w 1961 r. nakładem Wydawnictwa „Śląsk” w Katowicach materiały sesji naukowej *W Roku Słowackiego* i w tym też roku, dzięki mecenatowi kilkunastu miejscowych instytucji i stowarzyszeń, rozpoczął wydawnictwo ciągle pod nazwą „Prace Naukowe”, w ich ramach zaś ukazują się „Komunikaty Naukowe”. Niektóre tomiki są wypełnione materiałami organizowanych przez Oddział sesji naukowych, pozostałe mają niejednorodny charakter. Warto jednak odnotować t. XXXII zawierający pracę J. Mikołajtisa *Dzieje literackie Częstochowy*.

Oddział Rzeszowski ma dotąd na swym koncie dwie książki zbiorowe: 1) *Z tradycji kulturalnych Rzeszowa i Rzeszowszczyzny*. Księga pamiątkowa dla uczczenia 10-lecia Rzeszowskiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. Rzeszów 1966 (wyd. z zasiłku Rzeszowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk), 2) *Wokół Stanisława Pigonia. Nad warsztatem naukowym i literackim Uczonego*. Rzeszów 1983 (tom dotowany przez miejscową Wyższą Szkołę Pedagogiczną oraz Wydziały Kultury i Sztuki Urzędów Wojewódzkich w Rzeszowie i Krośnie zawiera prace przedstawione na sesji naukowej zorganizowanej przez Oddział w 1978 r. w Rzeszowie i Jaśle).

Oddział Przemyski wydał, dzięki subwencji tamtejszej Miejskiej Rady Narodowej, 3-tomową pracę zbiorową *Z dziejów kultury i literatury ziemi przemyskiej*: t. I (1969), II (1974), III (1978).

Od roku 1973 Oddział Warszawski dzięki współpracy z Państwowym

Instytutem Wydawniczym publikuje własne wydawnictwa. Zapoczątkowała je książka *Dzieło Juliana Krzyżanowskiego*, zawierająca bibliografię prac profesora opracowaną przez Zofię Świdwińską-Krzyżanowską a uzupełnioną przez Marię Bokszczanin, poprzedzoną wstępem Zdzisława Libery. Następne pozycje to druki bibliofilskie, dedykowane zasłużonym członkom Oddziału. Dotąd wydano:

Erazm z Rotterdamu: *List do króla Zygmunta I* w tłumaczeniu M. Cytowskiej (1976, dedyk. Zofii Szymdtowej),

Cyprian Norwid: *W Weronie* (1979, dedyk. Juliuszowi Wiktorowi Gomułickiemu),

Bolesław Prus: *O ideale doskonałości* (1982, dedyk. Janinie Kulczkiewicz-Saloni),

Leopold Méyet: *Listy do Władysława Bełzy* (1983, dedyk. Edmundowi Jankowskiemu),

Ignacy Krasicki: *Powieść prawdziwa o narożnej kamienicy w Kukurówcach* (1984, dedyk. Zdzisławowi Liberze).

Współpraca ze szkołą od dawna, zwłaszcza od pierwszych lat powojennych, była uważana przez Towarzystwo za ważną powinność, zaś od roku 1950 za zadanie pierwszoplanowe. Wiele wyliczonych wcześniej form pracy podejmowano z myślą o najważniejszych potrzebach współczesnego nauczyciela-polonisty i ucznia. Od 1975 r. związki Towarzystwa Literackiego ze szkolnictwem pogłębiły się i przybrały nowe formy.

W związku z podjętą wówczas gruntowną reformą systemu oświaty, której celem była — powszechna szkoła 10-letnia zaproponowano Towarzystwu udział w przygotowaniu nowych programów i koncepcji nowych

Fot. 5. Ogólnopolski Sejmik Polonistyczny w Piotrkowie Trybunalskim

podręczników szkolnych. Najważniejszym wydarzeniem stał się I Ogólnopolski Sejmik Polonistyczny w Piotrkowie Trybunalskim, zorganizowany wspólnie przez Towarzystwo Mickiewiczowskie i Instytut Kształcenia Nauczycieli pod protektoratem ówczesnego ministra Oświaty i Wychowania Jerzego Kuberskiego. Inicjatorem zwołania Sejmiku był członek Towarzystwa, dyrektor Instytutu Programów Szkolnych Ministerstwa Oświaty i Wychowania doc. Stanisław Frycie. Głównym tematem sejmikowych obrad był program nauczania języka polskiego w przyszłej szkole 10-letniej. Przygotowania do Sejmiku rozpoczęły się już rok wcześniej: opracowano materiały do dyskusji i zorganizowano w Oddziałach szereg spotkań poświęconych tej tematyce. Takie sesje przygotowawcze odbyły się w Lublinie, Rzeszowie, Warszawie, Wrocławiu, Zielonej Górze. Zagadnienia związane z projektem nowego programu nauczania języka polskiego były też przedmiotem dyskusji na naradzie prezesów Oddziałów w Olsztynie w 1975 r.

Sejmik piotrkowski rozpoczął powszechną dyskusję na tematy dotyczące reformy i określił kierunki dalszych prac w tym zakresie. Od tej pory zaczęła się bliska współpraca Towarzystwa Literackiego z Ministerstwem Oświaty i Wychowania, a w codziennej pracy Towarzystwa sprawy nauczania szkolnego zajęły ważne miejsce. Wyrazem tego jest udział członków i osób przez Towarzystwo zaproszonych w licznych roboczych dyskusjach poświęconych konkretnym problemom związanym z nowymi programami. W niektórych Oddziałach organizowano dalsze sympozja i spotkania. Np. w Łomży i Siedlcach z inicjatywy tamtejszych Oddziałów zostały zwołane wiosną 1976 r. Wojewódzkie Sejmiki Polonistyczne z referatami przedstawicieli Kuratoriów Okręgów Szkolnych, Instytutu Kształcenia Nauczycieli, a także Instytutu Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutu Badań Literackich PAN. Ponadto „posejmikowe” dyskusje odbyły się w Oddziałach: Warszawskim, Gdańskim, Łódzkim. Oddział Lubelski zorganizował w 1979 r. sesję na temat „Model podręcznika dla ucznia i książki pomocniczej dla nauczyciela języka polskiego w zreformowanej szkole średniej”, Oddział Opolski — konferencję pt. „Praktyka polonistyczna wobec zadań programu szkoły dziesięcioletniej”, Oddział Poznański — „Początki kształcenia literackiego w szkole” (1980). Szczególną aktywność w tym zakresie wykazuje Oddział Wrocławski, który ma w swoim dorobku kilka sesji poświęconych nauczaniu ortografii w szkole, kształceniu językowemu uczniów, interpretacji tekstów poetyckich na lekcjach języka polskiego oraz świadomości literackiej współczesnej młodzieży. Ten ostatni temat był dyskutowany na sesjach popularnonaukowych w Legnicy i Jeleniej Górze.

Ponadto członkowie Towarzystwa uczestniczyli w latach 1980-1981 w pracach różnych zespołów przygotowujących własne wersje projektów

programów nauczania języka polskiego, biorą także udział w pracach istniejącego od 1979 r., a powołanego do życia przez redakcję „Polonistyki”, Forum Polonistycznego zajmującego się szeroką problematyką edukacji polonistycznej we współczesnej szkole. Obszerny zeszyt 7 wspomnianego czasopisma z 1983 r. przynosi materiał dokumentacyjny pozwalający dostrzec wkład członków Towarzystwa w tę doniosłą dla przyszłości kultury polskiej pracę.

Jak ważną rolę przypisuje Towarzystwo Literackie tym sprawom, świadczy wprowadzenie do nowego statutu paragrafu, który do celów znanych i realizowanych od dawna dodaje trzeci równorzędny: „troska o program edukacji polonistycznej, opiniowanie programów i metod nauczania literatury ojczyściej”.

*

* *

Przez trzydzieści lat (1946 - 1976) pracami Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza kierował profesor Julian Krzyżanowski, członek Towarzystwa i współpracownik „Pamiętnika Literackiego” od roku 1913, współzałożyciel i przez pewien czas prezes Oddziału Lubelskiego, od 1934 r. przewodniczący Oddziału Warszawskiego. Jego pasja, niezmordowana energia, bezgraniczne oddanie celom Towarzystwa oraz niekwestionowany autorytet naukowy stanowiły gwarancję ciągłości istnienia i działania Towarzystwa Literackiego, mimo iż nieraz przeżywało z róż-

Fot. 6. Uroczystość nadania imienia Juliana Krzyżanowskiego gminnej szkole zbiorczej w Bukowsku, 19 V 1978 r.

Fot. S. Makowski

nych powodów ciężkie chwile. Profesor potrafił zarażać innych swoim zapałem i optymizmem, wyzwałać inicjatywę, a nieraz w razie potrzeby ratował kasę Towarzystwa prywatnymi pożyczkami. Od początku bowiem istnienia, o czym świadczą najstarsze sprawozdania, aż do dnia dzisiejszego we wszystkich relacjach z działalności czytamy: „sytuacja finansowa Towarzystwa nie jest korzystna”. Jeżeli mimo to praca nie ustawała, a nawet na przekór trudnościom rozwijała się, jest to zasługa takich ludzi jak wieloletni i — można to z dystansu lat powiedzieć z całkowitą pewnością — najbardziej dla Mickiewiczowskiego Towarzystwa zasłużony Prezes.

Po zgonie prof. Krzyżanowskiego przewodnictwo Zarządu Głównego w 1976 r. objął profesor M i e c z y s ł a w K l i m o w i c z, ówczesny dyrektor Instytutu Badań Literackich PAN. Ostatni Zjazd Towarzystwa we wrześniu 1983 r. powołał na stanowisko prezesa profesora Z d z i s ł a w a L i b e r ę, który od 1946 r. nieprzerwanie uczestniczy w pracach Zarządu Głównego i reprezentuje dziś ciągłość tradycji Towarzystwa.

Zmienia się skład władz i zespół członków. Wielu zasłużonych odeszło z grona żyjących, inni — najczęściej ze względu na wiek — wycofali się z czynnej działalności. We wdzięcznej pamięci zachowuje Towarzystwo ludzi tak oddanych jak wieloletni wiceprezes Zarządu Głównego profesor Eugeniusz Sawrymowicz, jak dr Stanisław Rutkowski — członek Towarzystwa od 1912 r., twórca i zasłużony prezes Oddziału Siedleckiego, jak Władysław Długosz — założyciel Oddziału Rzeszowskiego czy Wanda Łuczniakowa — założycielka i ofiarna przewodnicząca Oddziału Szczecińskiego. Z najwyższym uznaniem wspomina zasługi tych członków, którzy po latach bezinteresownej pracy zrezygnowali z czynnej działalności organizacyjnej ale uczestniczą chętnie w różnych konkretnych przedsięwzięciach Towarzystwa. Wymieńmy wieloletniego, zasłużonego wiceprezesa, profesora Edmunda Jankowskiego, patronującego dziś pracom nad stuletnią historią Towarzystwa, wybitnego badacza i edytora dzieł Mickiewicza a przez 28 lat prezesa Oddziału Lubelskiego — profesora Czesława Zgorzelskiego, dr Jadwigę Lindner — założycielkę i długoletnią przewodniczącą Oddziału Olsztyńskiego.

Każdy rok przynosi nowe potrzeby i nowe inicjatywy. Omówione tu poczynania na rzecz współczesnej szkoły, a także powstanie przy Towarzystwie specjalistycznych Komisji (Komisja komparatystyczna i Komisja krytyki literackiej) to przykłady nowych form działalności. Przygotowywane zaś teraz, w przededniu jubileuszu, nowe wydanie dzieł Adama Mickiewicza z udziałem najwybitniejszych znawców tekstów poety to kolejna realizacja jednego z najważniejszych postanowień pierwszego statutu sprzed stu lat: „wydawanie pism poety w jak najlepszym układzie, z jak najlepszymi objaśnieniami...”

U progu nowego stulecia staje Towarzystwo liczące ponad 1000 członków skupionych w ponad 30 oddziałach, o urozmaiconym i ciągle uwspółcześnianym profilu działalności, a jednak to samo, które narodziło się we Lwowie 8 maja 1886 roku.

Przypisy

¹ B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza 1886 - 1936. Zarys historii*. Lwów 1937, s. 5.

² Ossolineum, rkps 7045/II, k. 5.

³ Kolejne okresy opracowali: Bronisław Nadolski, Eugeniusz Sawrymowicz, Edmund Jankowski i Ryszard Wojciechowski.

⁴ S. Skwarczyńska, *Juliusz Kleiner*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 106.

⁵ Wykaz specjalistycznych towarzystw naukowych w XIX w. zamieszcza „Nauka Polska” t. VII: 1927, s. 222 - 447.

⁶ Por. S. Kawyn, *Ideologia stronnictw politycznych w Polsce wobec Mickiewicza 1890 - 1898* (tu rozdz. *Młodość wobec Mickiewicza przed rokiem 1890*) w: S. Kawyn, *Studia i szkice*, Kraków 1976, s. 183 - 192.

⁷ *Sprawozdanie z obrad I Zjazdu Literatów i Artystów Polskich w Krakowie w d. 14 i 15 września 1883 roku*. Kraków 1884, s. 40 - 44.

⁸ *Czwarte sprawozdanie z czynności Koła Literackiego za czas od 26 października 1883 do 10 października 1884*. Lwów 1884, s. 5.

⁹ „Dziennik Polski” 1886, nr 59.

¹⁰ J. Tretiak w liście do W. Bełzy z Krakowa 7 X 1897 wspominał: „Nie zapomnę tej chwili, jak przyszedłem do Ciebie, do górnej czytelni Ossolińskich, z myślą założenia Towarzystwa Mickiewiczowskiego na wzór Towarzystwa Goethego i jak Cię zastałem już tą samą myślą obracającego w głowie.” (Ossol., rkps 12661/II, s. 249 - 251).

¹¹ Por. listy ks. J. Siemieńskiego do W. Bełzy z 15 I i 17 V 1886 (Ossol. rkps 12660/II, s. 15 - 18, 39 - 40) oraz do J. I. Kraszewskiego z 17 VII i 7 VIII 1886 (Bibl. Jagiell. rkps 6487 IV, k. 268 - 272).

¹² Cyt. za B. Nadolskim, *op. cit.*, s. 8.

¹³ *Statut Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza*. „Pamiętnik Tow. Lit. im. A. Mickiewicza” t. I: 1887, s. 272 - 276.

¹⁴ R. Pilat w liście do P. Chmielowskiego z 13 V 1889 pisał: „Roboty nad bibliografią Mickiewiczowską wloką się bardzo powoli, głównie z powodu kółka krakowskiego, które dotąd nic nie zrobiło. My tu we Lwowie ukończyliśmy już poważną część naszych robót, ogólne kierownictwo kółka krakowskiego oddałem teraz Stankiewiczowi, który obiecał, że całą rzecz szybko poprowadzi.” (Ossol. rkps 4812/I, s. 164 - 165).

¹⁵ Ponieważ Towarzystwo nie posiadało odpowiednich warunków lokalowych, 23 XI 1911 Wydział postanowił przekazać zbiory biblioteki „na wieczystą własność” Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich. (Zob. *Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza we Lwowie za lata 1911 - 1913*. Lwów 1914).

¹⁶ Zob. list H. Sienkiewicza do R. Pilata z 25 II 1887 (J. Detko, *Nieznane listy Henryka Sienkiewicza*. „Przegląd Humanistyczny” 1966, nr 1, s. 115; *Sprawozdanie*

z czynności Wydziału Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza od 1 września 1888 po 31 października 1889 r. „Pamiętnik Tow. Lit. im. A. Mickiewicza” t. III: 1889, s. 373).

¹⁷ J. Kulczycka-Saloni, Włodzimierz Spasowicz. *Zarys monograficzny*. Wrocław 1975, s. 161 - 167.

¹⁸ Por. list R. Pilata do P. Chmielowskiego z 13 V 1889 (Ossol. rkps 4812/I, s. 164 - 165).

¹⁹ „Gazeta Lwowska” 1897, nr 32, s. 3.

²⁰ S. Fita, *Piotr Chmielowski w Towarzystwie Literackim im. Adama Mickiewicza*. „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” XVI: 1981, s. 99.

²¹ B. Nadolski, *op. cit.*, s. 13 - 14; L. Finkel, W „*Kółku Mickiewiczowskim*”. „Gazeta Lwowska” 1919, nr 148 (dod.).

²² List R. Pilata do P. Chmielowskiego z 2 IV 1897 (Ossol. rkps 4812/I, s. 192).

²³ B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w latach 1886 - 1944*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 14 - 15.

²⁴ B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie... Zarys historii*, s. 26 - 27.

²⁵ List znajduje się w zespole korespondencji T. Piniego, Bibl. Narodowa, rkps 2908, k. 129. W tym samym zespole jest również list Pilata do sekretarza Wydziału, a więc do B. Gubrynowicza, z 9 IV 1900. Czytamy w nim m.in.: „Odsyłam «sprawozdanie» — nie przerobiwszy go, tak jak zrazu miałem zamiar, a to dlatego, że po namyśle doszedłem do przekonania, że nie mam właściwie już od chwili rezygnacji żadnego prawa mieszać się do czynności w zarządzie Towarzystwa. Proszę nie upatrywać w tym żadnej niechęci — jest to tylko konsekwencja poprzedniej rezygnacji, do której byłem zmuszony. Przy tej sposobności niech mi będzie wolno zapytać Szanownego Pana — czy rezygnacja moja doszła do wiadomości Wydziału Towarzystwa — bo o ile widzę, nikt o niej z członków Wydziału nie wie, a gdyby stan taki przemilczenia mojej rezygnacji miał dłużej trwać, byłbym zmuszony ogłosić rezygnację w dziennikach.

Przepraszam, że piszę o tym do Szanownego Pana, ale sędzę, że jako sekretarz Towarzystwa uzna Szanowny Pan za stosowne donieść o tym Panu Wiceprezesowi, na którego ręce złożyłem rezygnację w tym przekonaniu, że nie jest to akt prywatny ale rzecz odnosząca się do całego Wydziału Towarzystwa Mickiewiczowskiego.” (Tamże, k. 131).

²⁶ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza za lata 1900 - 1904*. Lwów 1905, s. 4.

²⁷ W ostatnich latach odbyły się tylko odczyty A. Brücknera, *O najważniejszych postulatach historii literatury polskiej* oraz W. Bruchnalskiego, *Mickiewicz — Niemcewicz*. (Zob. *Sprawozdanie... za lata 1900 - 1904*; B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie... Zarys historii*, s. 26).

²⁸ O pracach filii Towarzystwa w Tarnowie regularnie informował miejscowy tygodnik „Pogoń”: 1901 nr 45, 48, 49; 1902 nr 2, 5, 11, 12, 16, 25, 39, 40, 42, 46 - 52; 1903 nr 11 - 16, 38, 41, 43, 50; 1904 nr 10, 20, 49. Zob. również T. Pini, *Tarnów i literatura*. „Pogoń” 1903, nr 17; *Sprawozdanie... za lata 1900 - 1904*, s. 7 - 11.

²⁹ „Gazeta Lwowska” 1905, nr 124, s. 3.

³⁰ „Kurier Warszawski” 1904, nr 22. Dyskusję o książce Tretiaka referuje B. Nadolski, *Burza wokół książki o Słowackim*. „Pomorze” 1960, nr 5, s. 4.

³¹ Tekst takiej rezolucji Zarządu Tow. Młodzieży „Znicz” w Sanoku przytacza Z. Wasilewski, *Spór o Słowackiego jako zagadnienie nauki i kultury* w zbiorze: *Od romantyków do Kasprówicza. Studia i szkice literackie*, Lwów 1907, s. 151.

³² Z *Tow. Liter. im. Adama Mickiewicza*. „Gazeta Lwowska” 1905, nr 147, s. 4 - 5.

³³ „Gazeta Lwowska” 1905, nr 148, s. 5.

³⁴ Tamże, nr 147, s. 5.

³⁵ J. Kallenbach w liście do W. Hahna z 5 IV 1908 r. informował o otrzymaniu listu od prezesa Akademii Umiejętności, który stwierdzał, że członkowie Towarzystwa z Krakowa oczekują w przemówieniu prezesa na Walnym Zgromadzeniu „jakiegoś krótkiego oświadczenia w sprawie dawniejszego zajścia”. Od siebie zaś dodawał, że „wstąpienie b. członków Tow. zależy od jakiegoś wyjaśnienia na Walnym Zgrom., gdyż inaczej obecność nasza na Walnym Zgrom. mogłaby być bądź dla nas, bądź dla Akademii niekorzystnie komentowana i na samym Zgromadzeniu, i w dziennikach.” (Archiwum PAN w Warszawie, sygn. III-82, j. 190, k. 9¹⁰).

³⁶ Szczegółową kronikę obchodów rocznicowych opracował W. Hahn, *Rok Słowackiego. Księga pamiątkowa obchodów urządzonych ku czci poety w roku 1909*. Lwów 1911.

³⁷ „Gazeta Lwowska” 1912 nr 57 - 74, 168 - 169.

³⁸ [B. Gubrynowicz] Gbr., *Uroczysty wieczór ku czci J. I. Kraszewskiego*. „Gazeta Lwowska” 1912, nr 269.

³⁹ Bibl. Narod. rkps 7208, t. 2, k. 34.

⁴⁰ Maszynopis listu w korespondencji L. Bernackiego (Ossol. rkps 7037, k. 9).

⁴¹ Zob. A. Beck, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15*. Lwów 1935, s. 47. — Szczególne wyrazy wdzięczności za troskę o „Pamiętnik Literacki” w latach wojny przekazał W. Hahnowi Wydział Towarzystwa w piśmie z 10 VI 1922 r.: „W latach dla Towarzystwa i jego wydawnictwa najcięższych, gdy straż czujna nad nieprzerwalnością bytu „Pamiętnika” należała do czynów niemal heroiczych, trwałeś, Wielce Szanowny Panie Profesorze, nieustannie w pełni bezinteresownej miłości dla pisma naszego, tudzież idei, która je do życia powołała na trudnym niezmiernie stanowisku.” (Arch. PAN w Warszawie, sygn. III-82, j. 207, k. 54).

⁴² *Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza we Lwowie za lata 1914 - 1917*. Lwów 1918; W. Hahn, *Jubileuszowy cykl odczytów Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza we Lwowie*. „Pamiętnik Literacki” XV: 1917, s. 125.

⁴³ L. Mikusiński, *Oddział Poznański (1922)*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 302.

⁴⁴ Najobszerniejszy zarys dziejów Oddziału Warszawskiego zawiera szkic Z. Libery, *60 lat działalności Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza*. „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” XVI: 1981, s. 135 - 148.

⁴⁵ Zob. T. Bujnicki, *Oddział Krakowski (1920)*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 295 - 296; F. Bielak, *W pięćdziesięciolecie*. „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” V: 1970, s. 97 - 104.

⁴⁶ B. Nadolski, *Oddział Wileński (1928)*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 306 - 311.

⁴⁷ Krótkie sprawozdania z działalności Koła zamieszczają kolejne tomy wydawanych od 1929 r. „Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”.

⁴⁸ List T. Czapczyńskiego do B. Gubrynowicza z 8 III 1930 (Ossol. rkps 7174/II, s. 43).

⁴⁹ Archiwum Zarządu Głównego.

⁵⁰ H. Kopia, *Do PT Członków Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza*. „Pamiętnik Literacki” XXVIII: 1931, s. 183 - 184.

⁵¹ List W. Bruchnalskiego do J. Kleinera z 28 III 1934 r. i pismo Wydziału Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza do W. Bruchnalskiego z 4 IV 1934 r. podpisane przez p. o. zast. przewodniczącego J. Kleinera i sekretarza R. Skulskiego (Ossol. rkps 14725/III, s. 185 - 187, 535).

⁵² Por. B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie... Zarys historii*, s. 45 - 46.

⁵³ Obszerne sprawozdanie z pełną dokumentacją obrad Zjazdu zawiera *Księga referatów Zjazdu Naukowego im. Ignacego Krasickiego we Lwowie* pod red. L. Bernackiego. Lwów 1936.

⁵⁴ Relację z uroczystości zamieścił „Dziennik Polski” 1937, nr 152 - 154.

⁵⁵ Z *Tow. Literackiego im. A. Mickiewicza*. „Dziennik Polski” 1937 nr 144 s. 2.

⁵⁶ B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza w latach 1886 - 1944*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 25.

⁵⁷ T. Mikulski, *Na 60-lecie Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza* w zbiorze: *Miniatury krytyczne*. Warszawa 1976, s. 125.

⁵⁸ Sprawozdania z prac Oddziału Łódzkiego były corocznie zamieszczane w „Pracach Polonistycznych” 1946 - 1955.

⁵⁹ Archiwum Zarządu Głównego. — Wymieniona w piśmie książka K. Wyki *Pokolenia romantyczne* to z pewnością pierwsza redakcja tej pracy, o której losach pisał autor we wstępie do zbioru szkiców *Stara szuflada*. Kraków 1967. Tekst podczas wojny „restytuowany” to pewnie ten, który po śmierci Wyki został odnaleziony i opublikowany pt. *Pokolenia literackie*. Kraków 1977. (Por. wstęp H. Markiewicza do powyższej książki, s. 5 - 6).

⁶⁰ E. Sawrymowicz, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w latach 1946 - 1950*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 28 - 29.

⁶¹ Obszerne zarys historyczny pierwszego ćwierćwiecza działalności Oddziału Gdańskiego oprac. K. Chruściński, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Gdański 1947 - 1972. 25 lat w służbie ojczyźnej literatury i regionu*. „Rocznik Gdański” t. XXXI: 1971, z. 2, s. 209 - 235.

⁶² Zob. Księgę protokołów Zarządu Głównego 1946 - 1968. Informacje pochodzące stamtąd, a także ze sprawozdań, korespondencji i in. materiałów archiwum Zarz. Głównego Towarzystwa nie są każdorazowo kwitowane przypisami.

⁶³ Zob. B. Zakrzewski, *Powojenne dzieje „Pamiętnika Literackiego”* w: J. Gawałkiewicz, *Bibliografia „Pamiętnika Literackiego” 1946 - 1962*. Wrocław 1964, s. 5 - 17.

⁶⁴ *Od Redakcji w: O sytuacji w historii literatury polskiej*. Warszawa 1951, s. 5.

⁶⁵ Cyt. za: E. Jankowski, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w latach 1950 - 1956*. „Pamiętnik Literacki” LIII: 1962, z. 3, s. 41.

⁶⁶ Tę ostatnią część niniejszego opracowania oparto na materiałach z archiwum Zarządu Głównego oraz zamieszczanych w kolejnych tomach „Rocznika Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza”.

⁶⁷ Numeracja kolejnych tomów w wyniku pomyłki pominęła tom 13 „Biblioteki”.